Mietjes moeten we niet

Stereotypen over gender en seksuele diversiteit onder jongeren en lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders in Nederland

edupivers

MIETJES MOETEN WE NIET

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Dankmeijer, Peter; Schouten, Marinus. (2013). *Mietjes moeten we niet. Stereotypen over gender en seksuele diversiteit onder jongeren en homo's, lesbiennes en biseksuelen in Nederland.* Peter Dankmeijer en Marinus Schouten - Amsterdam: EduDivers

NUGI 135/665

Trefw.: seksualiteit ; homoseksualiteit ; homofobie ; voorlichting ; onderwijs ; seksuele diversiteit

Januari 2013
Deze publicatie is een onderdeel van het NISO project, dat is medegefinancierd door Europese Unie (Algemeen Commissariaat Justitie) en de gemeente Utrecht.
De inhoud van deze brochure is voor volledige verantwoordelijkheid van EduDivers en kan op geen enkele wijze worden aangegrepen als dat ze uidrukking geeft aan de visie van de Europese Unie.

EduDivers is de Nederlandse tegenhanger van de Global Alliance for LGBT Education (GALE). Beide zijn formeel zelfstandige rechtspersonen. GALE is partner in het NISO consortium.

European Commission Justice

Gemeente Utrecht

GALE THE GLOBAL ALLIANCE FOR LGBT EDUCATION

Inhoud

Inhoud 6

Introductie 9

1 In het kort 12

2 Methode en steekproeven 15

De LHBT's 15

De leerlingen 18

3 Ervaren stereotype beelden 21

Definitie van homoseksualiteit volgens de leerlingen 21

Analyse van de stereotype beelden 22

Stereotype beelden van homo's 24

Stereotype beelden van lesbische vrouwen 28

4 Gedrag en houding van leerlingen 34

De houdingen van leerlingen 34

Het gedrag van leerlingen 36

Verschillen in sociale afstand tussen jongens en meisjes 39

Verschillen in sociale afstand per schooltype 41

Verschillen in sociale afstand per religieuze achtergrond 42

Sociale acceptatie van LHBT's volgens leerlingen 44

5 Ervaringen van LHBT's 48

Algemene ervaringen van discriminatie 48

De gevolgen van discriminatie 50

Ervaringen van discriminatie op school 51

Coming-out 52

Het curriculum 53

6 Conclusie en bespreking 60

Samenvatting van de resultaten 60

De steekproeven 60

Ervaren stereotypen 60
Houding en gedrag van middelbare scholieren 62
Ervaringen van LHBT's 63
Bespreking 64
Er is niets mis mee om een mietje of een pot te zijn 64
Weg met het stereotyperende verband tussen religie en homofobie 65
Voice OUT 67

Introductie

Dit rapport analyseert de resultaten van twee onderzoeken die in Nederland zijn uitgevoerd. Het onderzoek vond plaats in de context van het NISO Project "Het bestrijden van homofobie door actief burgerschap en media-educatie" (http://www.nisoproject.eu), een tweejarig initiatief mede gefinancierd door de Europese Unie (Algemeen Commissariaat Justitie) door haar programma "Grondrechten en burgerschap". Het doel van het NISO-project was leerlingen te betrekken in een participatief proces dat erop gericht was sociale uitsluiting en stereotypering van lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders (LHBT's) te bespreken en mogelijk te overwinnen.

De eerste fase van het project bestond uit een analyse van homofoob gedrag, houdingen en stereotype opvattingen onder de bevolking en in het bijzonder onder jonge mensen en LHBT's in de vier deelnemende landen: België, Estland, Italië en Nederland. Dit rapport biedt een analyse van de resultaten van het onderzoek in Nederland.

In de tweede fase van het NISO-project is Voice OUT ontwikkeld, een educatief programma voor 6 tot 12 weken (edudivers.nl/producten/schoolprojecten/voiceout). In dit programma komen thema's als burgerschap, mensenrechten, media-educatie, tolerantie, seksisme en homofobie aan de orde. Het programma mondt erin uit dat leerlingen zich inzetten om op hun school of in hun omgeving een of meer minicampagnes op te zetten om mensenrechten te promoten en homofobie te bestrijden. De campagne wordt uitgevoerd in de hele school of locale gemeenschap. Op deze manier is het effect van het programma niet beperkt tot de leerlingen maar heeft het ook een effect op de bredere omgeving. De Voice OUT-toolkit is gratis te downloaden en EduDivers biedt trainingen aan voor docenten die het programma willen gebruiken, maar kan zelf ook een gastdocent leveren.

In de laatste fase van het project werden verkiezingen gehouden op elke school en vervolgens op nationaal niveau om de beste campagnes te kiezen. De nationale verkiezing in Nederland vond plaats in juni 2012 en werd gewonnen door een school uit Utrecht, omdat de leerlingen van deze school erin geslaagd waren alle docenten van hun school te mobiliseren om les te geven over homofobie in alle (!) lessen. Hierna gingen de winnende leerlingen van alle vier deelnemende landen naar Brussel, waar ze samen een Europees advies (edudivers.nl/doc/edudivers_materialen/NISO_WHITE_PAPER.pdf) opstelden en aanboden aan het Europees Parlement. GALE benaderde vervolgens

Europese instellingen en docentenverenigingen om samen te gaan werken aan de strijd tegen homofobie.

Dit rapport begint met een korte samenvatting van de uitkomsten van het onderzoek. Daarna bieden we een omschrijving van de responsgroepen (LHBT's en leerlingen) (hoofdstuk 2). Vervolgens bespreken we de stereotypen die de respondenten ervaren (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 bespreken we de houdingen en gedragingen van leerlingen en in hoofdstuk 5 de ervaringen van LHBT's. In het laatste hoofdstuk trekken we enkele conclusies en bespreken we de mogelijke implicaties voor emancipatiebeleid in Nederland.

Niceday

1 In het kort

EduDivers deed onderzoek onder 325 lesbiennes, homo's en biseksuelen (LHBT's), en onder 339 leerlingen van middelbare scholen.
Uit het onderzoek bleek dat tweederde van de leerlingen afstand houdt van homoseksuele of lesbische medeleerlingen of zich onzeker voelt over contact met hen. 32% wil in de pauze niet naast een homoseksuele klasgenoot zitten en slechts een derde vindt homoseksualiteit "een natuurlijke seksuele oriëntatie". Tussen de 30 en 40% zegt dat homoseksuelen niet welkom zijn in situaties zoals thuis, op school, in de vriendengroep, in het uitgaansleven of op internet. Dat geeft aan dat er in scholen onacceptabel veel sociale uitsluiting plaatsvindt.
Als we christelijke, islamitische en niet-gelovige leerlingen met elkaar vergelijken blijken de Islamitische leerlingen het meest negatief te zijn, maar vooral ook onzeker. Christelijke leerlingen zijn het vaakst onzeker. Onder de niet-gelovige leerlingen zijn minder leerlingen onzeker, maar zijn er vaker sterke meningsverschillen: een deel is sterk tolerant en een deel sterk intolerant. Gemiddeld is een 30 tot 50% van de leerlingen onzeker over hoe zij zich moeten opstellen naar homoseksuele klasgenoten. Dit nuanceert het beeld dat Christenen vaak homofoob zouden zijn en geeft aan dat jongeren meer begeleiding nodig hebben van hun docenten, begeleiders en ouders bij het omgaan met LHBT's.
In het onderzoek is nader uitgezocht welke stereotype beelden over LHBT's leerlingen hebben. Daarbij bleek dat genderstereotypen (homo's zijn "mietjes" en lesbiennes zijn "manwijven") de belangrijkste en meest voorkomende stereotypen zijn, zowel onder jongeren als in de ervaring van volwassen LHBT's.
Verrassend was het grote verschil in inschatting over stereotypen tussen LHBT's en jongeren. LHBT's ervaren een breed scala aan stereotypen, maar jongeren bijna alleen maar genderstereotypen. Jongeren komen uit zichzelf niet op stereotypen als "homo's zijn pedofiel", "het is een ziekte", "homo's zijn vaak kapper", "lesbiennes hebben vaak mannelijke beroepen", "homoseksualiteit is een afwijking", of "homo's zijn op seksbelust".
Jongeren komen wel op zulke beelden als men ze laat kiezen uit een lijst van 'bekende' stereotypen. Dat roept de vraag op of het vragen of noemen van stereotypen hen op ideeën brengt. Dit is een aandachtspunt in voorlichting. Daarnaast is er nog een belangrijkere vraag over de manier waarop men voorlicht over homoseksualiteit en transseksualiteit. In sommige voorlichting stelt men dat (de meeste) homoseksuelen heel

“normaal” zijn. Het onderzoek roept de vraag op of het vermijden van bespreking van diverse vormen van genderexpressie ertoe leidt dat men zich beperkt tot acceptatie van “normale” homoseksuelen en daardoor bijdraagt aan verdere stigmatisering van mensen die niet aan traditionele man/vrouw rolpatronen voldoen (zoals “mietjes”, “manwijven”).

2 Methode en steekproeven

Om een goed beeld te krijgen van de meest voorkomende homofobe houdingen naar en stereotype opvattingen over LHBT's is besloten twee parallelle metingen te doen: een binnen de LHBT-gemeenschap en een op de scholen. De twee metingen zijn erop gericht om informatie te verkrijgen over het perspectief van deze twee verschillende actoren en om de ervaring van LHBT's te vergelijken met de houding en visie van de Nederlandse jeugd.

Dit rapport is gebaseerd op de metingen in twee steekproeven van 325 LHBT's (14-66 jaar) en 339 leerlingen in het voortgezet onderwijs (11-19 jaar, meestal 13-15 jaar). De meeste LHBT-respondenten waren hoogopgeleid, met 29% was het onderwijs de sterkst vertegenwoordigde beroepssector onder de respondenten en 75% van hen was niet-religieus. In de steekproef van leerlingen was 50% niet-religieus, 25% Moslim en 15% christelijk.

De LHBT's

Vijf websites (gaykrant.nl, edudivers.nl, gayandschool.nl, femfusion.nl, transgender-netwerk.nl, lccprojecten.nl) plaatsten de banner of publiceerden een nieuwsbericht met een verwijzing naar het online onderzoek. Daarnaast stuurden we een directe mailing naar meer dan 900 LHBT's en LHBT-organisaties in het netwerk van EduDivers.

De LHBT respondenten zijn geworven via de eigen kanalen van Stichting GALE en Stichting EduDivers, die zich beide bezighouden met seksuele diversiteit op scholen.

Figuur 1 laat de verdeling van de respondenten over verschillende leeftijdscategorieën zien: bijna de helft van hen is tussen de 30 en 50 jaar. Ook is er een behoorlijk grote steekproef van 20% ouder dan 50 jaar. Dat zich onder de respondenten relatief veel oudere mensen bevinden kan worden verklaard vanuit de wijze van verspreiding die deels gebeurd is via sneeuwbalwerving in professionele, semiprofessionele en activistennetwerken, die in Nederland voor een belangrijk deel bestaan uit mensen die opgegroeid zijn in de jaren ‘60 en ‘70.

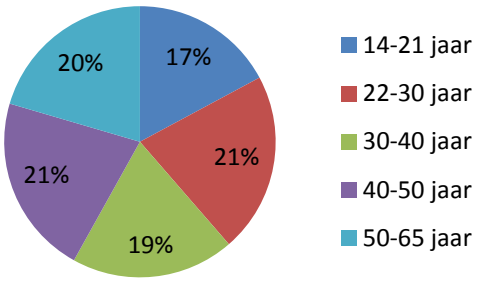

Figuur 1: Leeftijd van de respondenten van de enquête voor LHBT’s

We hebben aan de respondenten gevraagd of ze zich alleen of grotendeels aangetrokken voelden tot mannen dan wel tot vrouwen. Van de volledige steekproef voelde 40% zich alleen tot mannen aangetrokken, 25% alleen tot vrouwen, 10% tot beide seksen en 15% min of meer tot een van beide seksen. Aangezien dit niet veel zegt over de vraag of mensen als homo, lesbisch of biseksueel gedefinieerd kunnen worden, hebben we deze antwoorden gecombineerd met de sekse van de respondenten. De categorisering hangt natuurlijk af van de vraag of de respondenten die zeggen zich “het meest” aangetrokken te voelen tot dezelfde sekse homo/lesbisch of biseksueel zijn. In de figuur hieronder geven we beide opties weer.

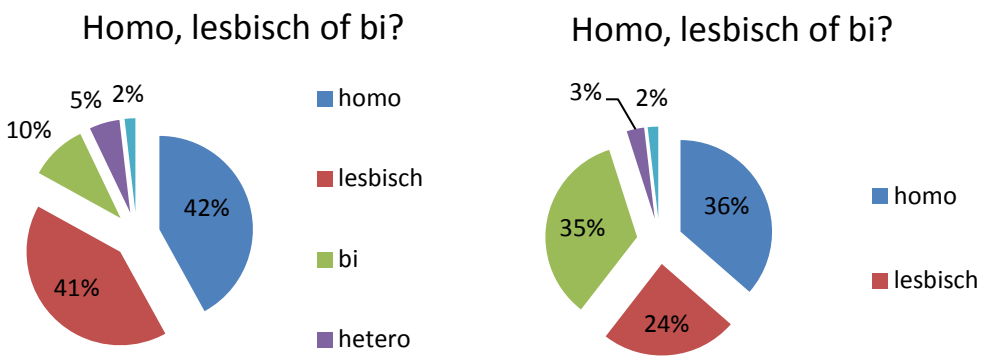

Figuur 2a en 2b: Seksuele oriëntatie van de respondenten van de enquête onder LHBT's

Figuren 2a en 2b laten zien dat als we "meest aangetrokken tot" interpreteren als homo of lesbisch, 41% van de steekproef lesbisch is en 42% homo. Wanneer we "meest aangetrokken tot" echter interpreteren als biseksueel, dan is slechts 24% van de steekproef lesbisch en 36% homo. Afhankelijk van de interpretatie neemt het percentage biseksuelen dus toe van 10% naar 35%. Ook wordt duidelijk dat bijna de helft van de vrouwen (41%) zich niet exclusief tot vrouwen aangetrokken voelt, terwijl slechts ongeveer 14% van de mannen zich niet exclusief tot mannen aangetrokken voelt.
Het opleidingsniveau van de LHBT-respondenten is behoorlijk hoog. Deze figuur moet worden vergeleken met de algemene situatie in Nederland. Ongeveer 33% van de Nederlandse bevolking van tussen de 25 en 64 jaar heeft een HBO- of universitaire opleiding afgerond.[1] Met 85% is het percentage hoger opgeleiden in onze steekproef dus onevenwichtig hoog.

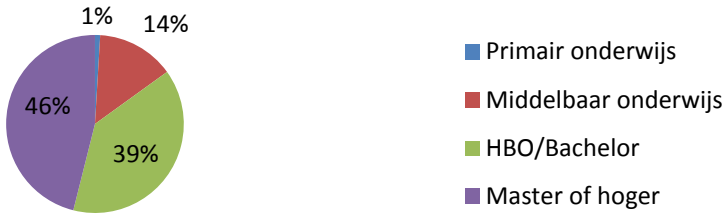

Figuur 3: Opleidingsniveau van de respondenten van de enquête onder LHBT's

[1] Ministerie van OC&W, *Monitor Trends in beeld, opleidingniveau van de Nederlandse bevolking 2001-2011 (2012)* (trendsinbeeld.minocw.nl/grafieken/3_1_2_31.php).

Een meerderheid van de respondenten is niet-religieus (75%). Het aantal katholieken en protestanten was ongeveer gelijk, terwijl andere religies nauwelijks vertegenwoordigd waren.

Ook wat betreft de beroepen die de LHBT-respondenten opgaven zien we dat relatief veel van hen werkzaam zijn als docent of op een bepaalde manier actief zijn in de LHBT-beweging. Dit is dus geen afspiegeling van de Nederlandse bevolking, maar wel interessant voor dit onderzoek naar de situatie in het onderwijs.

De leerlingen

De steekproef onder middelbare scholieren is voornamelijk geworven op vier scholen in Amsterdam, Utrecht en Den Haag, die ook waren benaderd om (later) deel te nemen aan het Voice OUT-schoolspel.

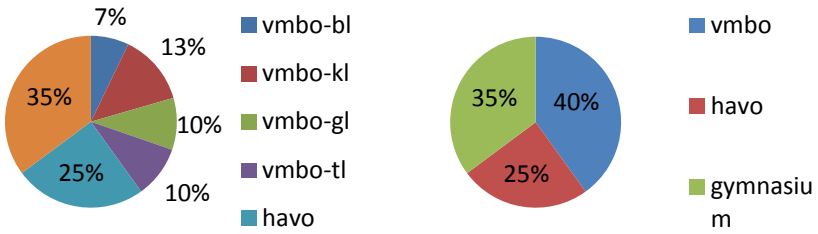

Figuur 4a en 4b: Schooltypen van de respondenten van de enquête onder leerlingen

Op de VMBO-scholen in deze steekproef zitten veel islamitische leerlingen. Het hoge percentage Moslims hangt samen met de deelname van twee VMBO-scholen in Amsterdam, waarvan de ene gemixt is en de andere voor bijna 100% bestaat uit leerlingen met een niet-Nederlandse afkomst (voornamelijk Marokkaans en Turks).

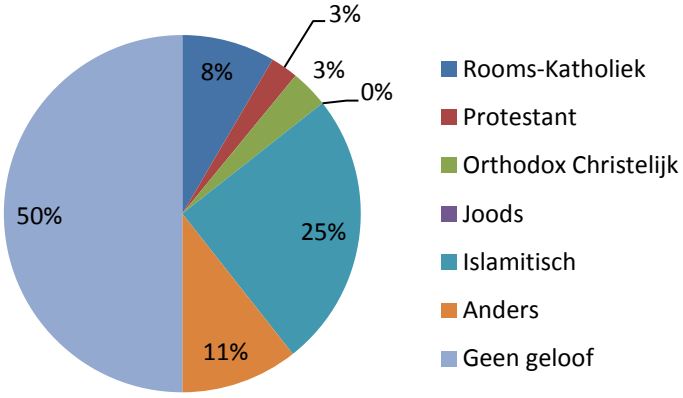

Figuur 5: Religieuze gemeenschappen waartoe de leerlingen behoren

Een van de vier scholen is een gymnasium; dit is een van de hoogst scorende VWO-scholen in Nederland.

3 Ervaren stereotype beelden

Definitie van homoseksualiteit volgens de leerlingen

Aan de leerlingen is gevraagd aan te geven wat homoseksualiteit volgens hen is. Daarbij konden ze een of meer antwoorden kiezen uit 11 mogelijke antwoorden (Figuur 6).

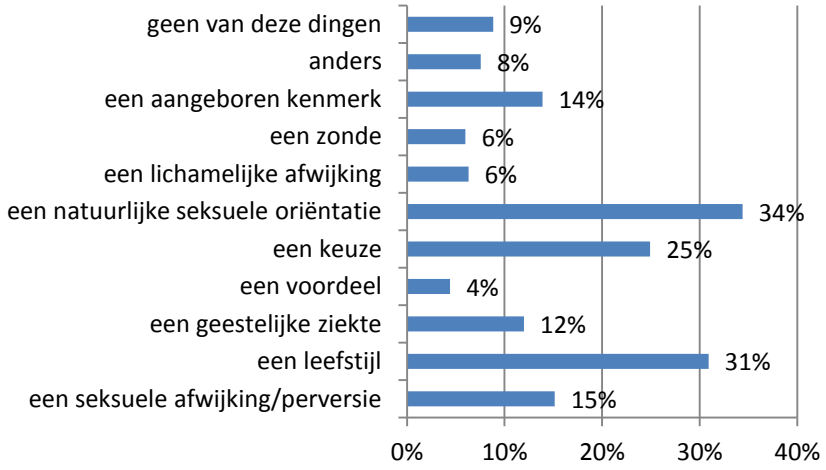

Figuur 6: Volgens mij is homoseksualiteit... (antwoorden van de leerlingen)

De meeste leerlingen beschouwen homoseksualiteit als “een natuurlijke seksuele oriëntatie”. Een behoorlijk aantal van hen zegt dat het “een keuze” is, waaraan sommigen toevoegen: “die gerespecteerd moet worden”. Bij een andere vraag werd aan de leerlingen gevraagd of ze vinden dat lesbische vrouwen en homoseksuele mannen bepaalde kenmerken hebben.

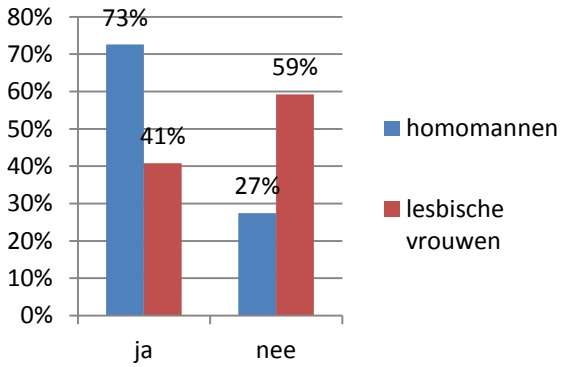

Figuur 7: Percentage leerlingen die denken dat lesbiennes en homo’s bepaalde kenmerken hebben

Uit Figuur 7 blijkt dat de meerderheid van de leerlingen vindt dat homomannen bepaalde kenmerken hebben. Over lesbiennes zijn de meningen meer verdeeld. De antwoorden van jongens en meisjes verschillen nauwelijks van elkaar.

Analyse van de stereotype beelden

We hebben aan de leerlingen gevraagd toe te lichten welke kenmerken lesbische vrouwen en homoseksuele mannen hebben. Parallel daaraan werd in de enquête onder LHBT's gevraagd om de vijf meest voorkomende stereotypen te noemen die volgens hen worden toegeschreven aan homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. In de volgende analyse hebben we de antwoorden van de LHBT's en die van de jongeren met elkaar vergeleken. Het is belangrijk om te beseffen dat de vragen licht van elkaar verschilden, dus wat we feitelijk vergelijken zijn de indrukken van LHBT's over *heersende stereotypen in de samenleving* en de *beelden* die middelbare scholieren hebben van homo's en lesbiennes.

De respondenten waren zich behoorlijk bewust van de gevoeligheid van het omgaan met stereotypen. Sommige LHBT's voelden zich er ongemakkelijk onder om stereotypen te noemen, ook al werd hen niet gevraagd naar hun eigen beeld maar om "algemene beeldvorming". De antwoorden van de leerlingen gaven een ander beeld. Op de vraag welke kenmerken homoseksuele mannen en lesbische vrouwen volgens hen hebben, gaven veel leerlingen geen antwoord: 32% gaf geen antwoord op de vraag over homoseksuele mannen en 61% liet de vraag over lesbische vrouwen onbeantwoord. Van de leerlingen die de vraag wel beantwoordden maakte 15% expliciet een excuus voor het noemen van een stereotype kenmerk van homoseksuele mannen en 18% voor het noemen van een stereotype kenmerk van lesbische vrouwen.

Het eerste opvallende verschil tussen de steekproef van LHBT's en de steekproef van jongeren betreft het aantal respondenten dat deze vragen beantwoordt en het aantal stereotypen die ze noemen. Een groter aantal LHBT's is zich bewust van stereotypen en ze geven veel meer voorbeelden dan de jongeren. Zo geeft 91% van de 325 LHBT-respondenten 943 voorbeelden van stereotypen over homoseksuele mannen en 89% noemt 896 voorbeelden van stereotypen over lesbische vrouwen. Dat staat in contrast met de 68% van de 339 jongeren die 365 voorbeelden van stereotypen over homoseksuele mannen noemt en de 39% die 152 voorbeelden van stereotypen over lesbische vrouwen noemt. Dit maakt duidelijk dat LHBT's meer stereotypen kennen dan jongeren.

Een tweede verschil tussen de steekproeven is de spreiding van stereotypen: zowel de soorten stereotypen die aan homo's en lesbiennes worden toegeschreven, als het aantal keren dat een bepaalde stereotypen door de LHBT's of de jongeren worden genoemd lopen uiteen, zoals we zullen zien.

De vraag naar stereotypen was in beide enquêtes een open vraag. Die verscheidenheid aan stereotypen hebben we verkend en geanalyseerd in drie stappen.

Eerst hebben we de antwoorden in de internetsite Wordle ingevoerd. deze site creëert een grafische weergave van de meest genoemde woorden in een tekst: World Clouds. We hebben diverse Word Clouds gevormd om een eerste indruk te krijgen van de meest voorkomende concepten.

Vervolgens hebben we een lijst gemaakt van de belangrijkste categorieën waarin de genoemde antwoorden kunnen worden verdeeld (12 voor homo's en 13 voor lesbiennes). In deze lijst turfden we de antwoorden. Op deze manier konden we de genoemde stereotypen in statistieken zichtbaar maken. We moeten echter voorzichtig zijn bij het interpreteren van deze statistieken. Het was namelijk regelmatig lastig vast te stellen welk type uitspraken in welke categorie thuishoorde. Als een leerling bijvoorbeeld aangaf dat lesbiennes mannelijk en ruw zijn en zich anders gedragen, dan zouden we dit kunnen plaatsen onder "mannelijk", "ruw" en "anders". Maar we zouden er ook van uit kunnen gaan dat "zich anders gedragen" gewoon bedoeld was als een nadere toelichting van "mannelijk". Verder hebben we de indruk dat woorden als "ruw" vaak een dusdanig "gendergekleurde" betekenis hebben dat ze voor sommige respondenten hetzelfde betekenen als "mannelijk".

Sommige leerlingen vulden als antwoord in: "vallen op mensen van hetzelfde geslacht". Omdat we niet wisten hoe we dit "kenmerk" moesten interpreteren – het is meer een definitie dan een kernmerk – hebben we zulke uitspraken in de analyse buiten beschouwing gelaten.

Hoewel de genoemde stereotypen over homoseksuele mannen en lesbische vrouwen niet vergelijkbaar zijn, voelden we de behoefte om de lijst van antwoorden te vergelijken en te bepalen hoe de soorten stereotypen over homo's van die over lesbiennes verschilden. Om deze derde stap te zetten, maakten we een tweede verdeling in vier standaard categorieën voor zowel homo's als lesbiennes. Deze vier categorieën zijn:

1. Seksuele voorkeur (waaronder en ideeën over de oorsprong van seksuele oriëntatie)
2. Rolpatronen en gender

3. Openheid over seksuele oriëntatie en genderidentiteit (waaronder ideeën over discriminatie en zichtbaarheid van LHBT die worden ervaren als provocatie)
4. Leefstijl (waaronder ideeën over seksualiteit en relaties)

Deze vier categorieën vormen samen met zogeheten SROL-model (Seksuele voorkeur, Rolpatronen, Openlijkheid, Leefstijl), dat onderdeel is van een theoretisch model dat ontwikkeld is door EduDivers om heteronormativiteit te analyseren en een kader te bieden voor effectief onderwijs over seksuele oriëntatie en genderidentiteit.[2] De vier categorieën zijn gebaseerd op groepen van vragen die leerlingen stellen aan voorlichters, en op de heteronormatieve verwachtingen die achter elke groep vragen liggen.

Stereotype beelden van homo's

De Word Clouds van de door LHBT's en jongeren genoemde stereotypen over homo's laten zien dat gender een belangrijke rol speelt.

Figuur 8a: Word Cloud van door repondenten op de LHBT vragenlijst ervaren stereotypen over homomannen

[2] Dankmeijer, P. (2009) *Omgaan met taboes. Bespreekbaar maken van homoseksualiteit in het voortgezet onderwijs. Reader bij de docentencursus* Amsterdam: Empowerment Lifestyle Services, april 2009

Figuur 8b: Word Cloud van door leerlingen gegeven stereotypen over homomannen

Woorden als “vrouwelijk” en “verwijfd” worden heel groot weergegeven. Ook laten de Word Clouds zien dat stereotypen met betrekking tot seks (“seks”, “seksbelust” en “promiscue”) vrij prominent aanwezig zijn in de Word Cloud van LHBT’s, maar niet in die van de jongeren. De Word Cloud van de jongeren bevat meer variaties op “vrouwelijk”, zoals “vrouwelijke(r)”, “meisje(s)” en “meisjesachtig” en meer neutrale woorden als “gedragen”, “kenmerken”, “kleding” en “vrienden”.

In de tweede stap turfden we de antwoorden in 12 categorieën. Omdat de meeste antwoorden meer dan één kwalificatie bevatten en omdat sommige respondenten deze vraag überhaupt niet beantwoordden, hangt het aantal antwoorden per categorie niet samen met het aantal respondenten. Van alle 325 LHBT-respondenten gaven 296 (91%) mensen 943 kwalificaties/voorbeelden van stereotypen over homo’s. Van de in totaal 339 leerling-respondenten gaven 231 (68%) leerlingen 365 kwalificaties/voorbeelden.

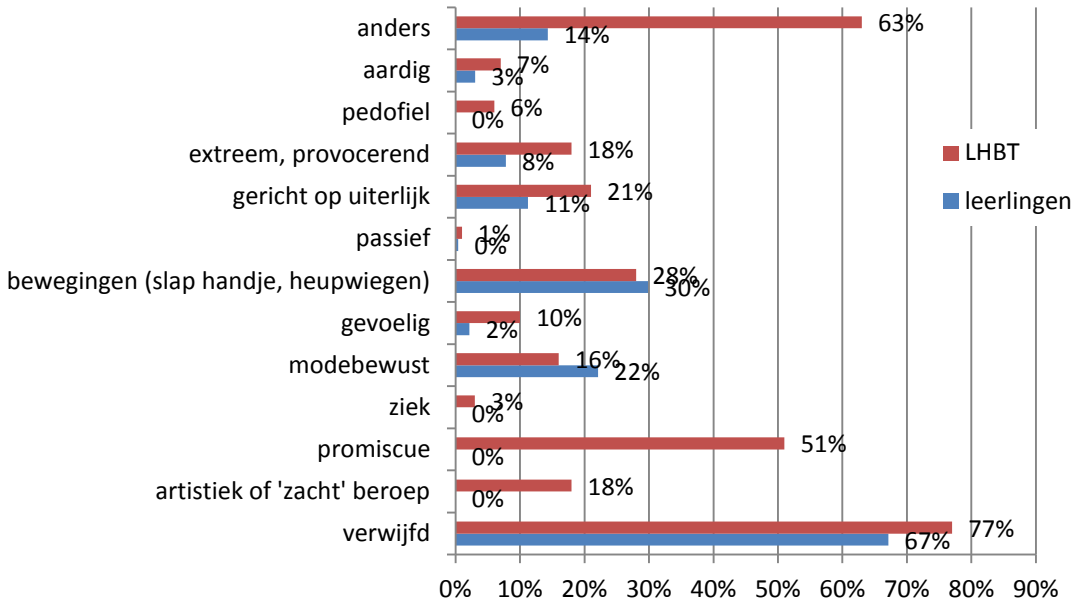

Figuur 9: Vergelijking tussen leerlingen en respondenten op de LHBT vragenlijst van de ervaren stereotypen over homomannen

In Figuur 9 vergelijken we per categorie de scores van de LHBT's en die van de jongeren. Hier wordt duidelijk dat er enkele overeenkomsten in ervaringen zijn, maar ook grote verschillen.

De belangrijkste overeenkomst is dat zowel bij de LHBT's als bij de jongeren de gendergerelateerde stereotypen de grootste categorie van stereotypen vormen met respectievelijk 77% en 67%. Ook maniertjes als een "slap handje", "nichterig lopen" en een "hoge stem" worden ongeveer even vaak genoemd door LHBT's en jongeren met respectievelijk 28% en 30%.

> Raar loopje, meisjesachtig; eigenlijk gewoon een meisje in jongensvorm. (jongen, 13, Gymnasium)

Los van de genderstereotypen zijn veel jongeren een beetje vaag of ambivalent over hun homoseksuele medeleerlingen:

> Hij doet vaag bij jongens en mannen en praat met een bepaalde stem waar je gewoon bang van wordt. (meisje, 15, Gymnasium)

Zowel de LHBT's (16%) als de jongeren (22%) denken dat modebewustzijn een stereotype voor homo's is. Ook merken zowel de LHBT's (21%) als de jongeren (11%) op dat homo's meer bezig zijn met hun uiterlijk, maar het is opmerkelijk dat de jongeren hier minder stellig over zijn dan de LHBT's.
Tegelijkertijd zien we ook een aantal verschillen. Het meest opvallende verschil is dat geen van de jongeren promiscuïteit aan homo's toeschrijven, terwijl 51% van de LHBT's voorbeelden van dit soort stereotype geeft. Ook opvallend is dat 18% van de LHBT's specifieke beroepen toeschrijft aan homo's, terwijl jongeren in het geheel geen beroepen noemen. Het ouderwetse stereotype dat homo's (ook) pedofiel zijn wordt nog steeds door 6% van de LHBT's genoemd, terwijl geen van de leerlingen dit noemt, zelfs de Islamitische leerlingen niet, terwijl bekend is dat men in traditionele Islamitische culturen seks tussen mannen en seks met jongeren vaak als hetzelfde type gedrag beschouwt.
Onder de jongeren treffen we een groot aantal "andere" uitspraken aan. Een van de meest voorkomende uitspraken van de jongeren in dit gedeelte is dat homoseksuele jongens veel vriendinnen zouden hebben en minder om zouden gaan met andere jongens.

> Nou die gaat met meisjes om en doet en beetje raar, en gaat niet egt met jongens om. (meisje, 14 jaar, VMBO-mediaopleiding)

Als laatste stap verdeelden we de scores over de vier categorieën die door EduDivers zijn voorgesteld om heteronormativiteit te analyseren. Figuur 10 laat de vergelijking zien tussen de LHBT's en de jongeren. Hier wordt heel goed duidelijk dat het gros van de door jongeren ervaren stereotypen gerelateerd is aan gender en rolpatronen, slechts voor een klein deel aan coming-out of zogenaamd provocerend gedrag en in het geheel niet aan vooroordelen over het ontstaan van seksuele oriëntatie of seksualiteit. Deze statistieken verschillen van indrukken die we krijgen wanneer we direct naar vooroordelen of houdingen vragen, zoals we in de eerdere vraag over de "definitie" van homoseksualiteit deden. Het zou kunnen dat jongeren in tegenstelling tot volwassenen nog niet te maken hebben gehad met traditionele stereotypen. Ook is het mogelijk dat de tienerrespondenten nog niet zoveel ervaring hebben met seksualiteit, wat kan verklaren waarom specifieke aan seksualiteit gerelateerde stereotypen onder hen niet leven, terwijl ze wel opmerken dat homoseksuele jongens meer met meisjes omgaan dan met andere jongens.

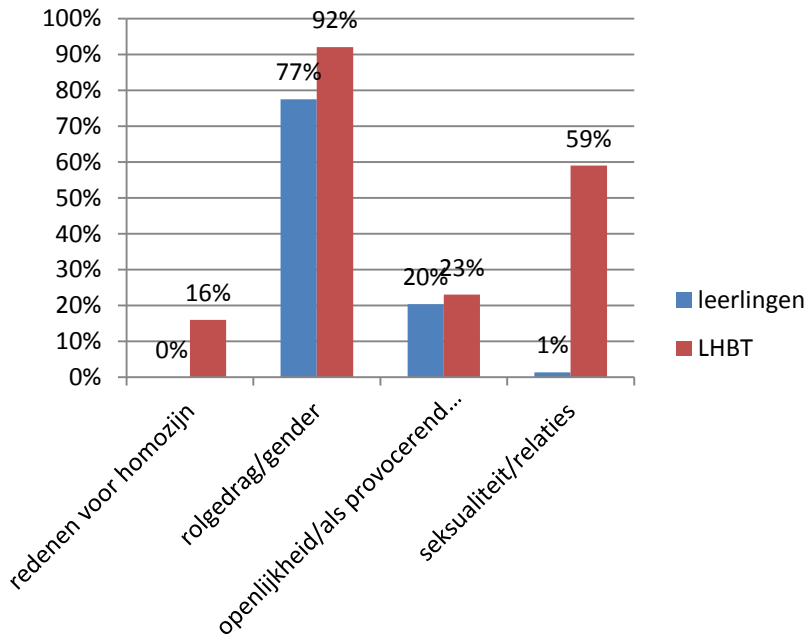

Figuur 10: Vergelijking van groepen stereotypen over homomannen

Stereotype beelden van lesbische vrouwen

De Word Clouds van de stereotypen over lesbische vrouwen, zoals die genoemd worden in de antwoorden van de LHBT's en de jongeren, laten zien dat gender een belangrijke rol speelt.

Figuur 11: Word Cloud van stereotypen over lesbische vrouwen zoals ervaren door respondenten op de LHBT vragenlijst

De LHBT's noemden woorden als "mannelijk", "mannen", "kort" (als in "kort haar") en "stoer". Een ander stereotype dat veel LHBT's noemen is "tuinbroek".

Figuur 12: Word Cloud van door leerlingen gegeven stereotypen over lebische vrouwen

Opnieuw zijn de stereotypen die de jongeren noemen minder specifiek dan die door LHBT's genoemd worden. Wanneer ze het over lesbiennes hebben, gebruiken de jongeren in deze steekproef vaak neutrale woorden als "vrouwen", "mannelijk(er)" en "als een jongen". Ze gebruiken vaak worden als "vaak", "sommige", "minder", "meestal" en "een beetje" om hun uitspraken enigszins te nuanceren.

Van de in totaal 325 respondenten gaven 288 LHBT's (89%) in totaal 896 kwalificaties/voorbeelden van stereotypen over lesbische vrouwen. Van de in totaal 339 respondenten gaven 131 jongeren (39%) in totaal 152 kwalificaties/voorbeelden.

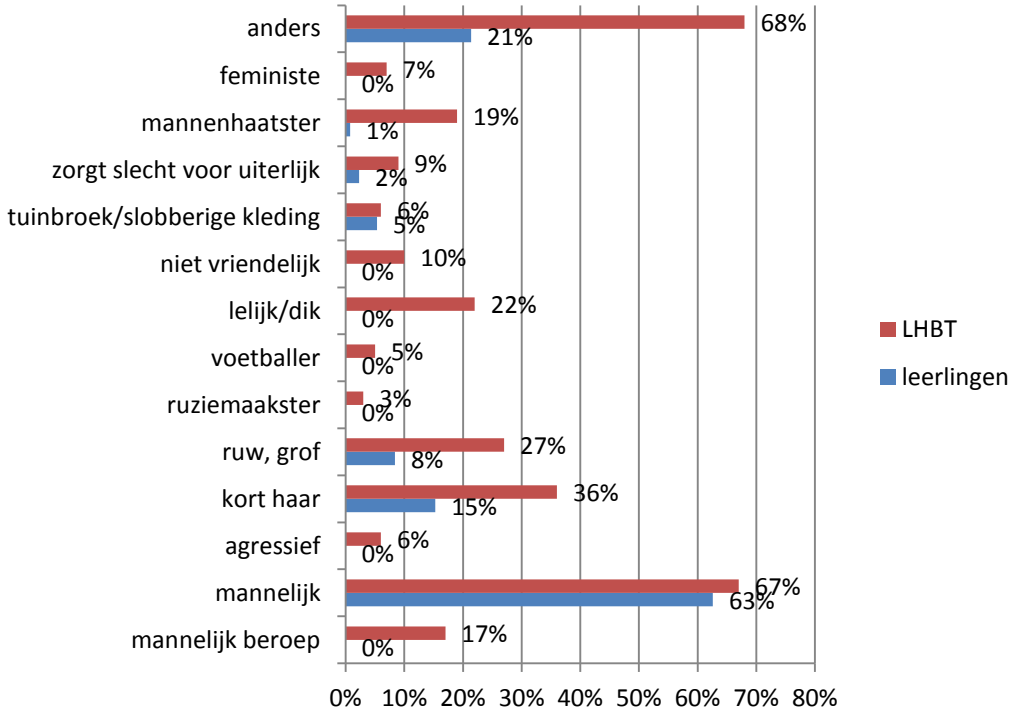

Figuur 13: Vergelijking tussen jongeren en LHBT's in de ervaren stereotypen over lesbische vrouwen

De stereotypen die het meest genoemd worden zijn opnieuw gendergerelateerd. LHBT's en jongeren zijn het grotendeels eens over het stereotype beeld "lesbiennes zijn mannelijker" (67% and 63%). Ook de stereotypen dat lesbiennes kort haar hebben en "stoer en grof" worden genoemd, maar er moet opgemerkt worden dat jongeren ze beduidend minder vaak noemen dan LHBT's: 36% tegen 15% wat betreft "kort haar" en 27% tegen 8% wat betreft "stoer en grof".

> Bij sommige denk je dat ze hetero zijn maar bij andere zie je ze meer mannelijk gedragen en hun kleding is wat mannelijker. (jongen, 16 jaar, VMBO)

Er zijn ook een aantal verschillen tussen de LHBT's en de leerlingen, die lijken op de verschillen wat betreft stereotypen over homo's. Geen van de jongeren zegt dat lesbiennes mannelijke beroepen uitoefenen, terwijl 17% van de LHBT's dat wel noemt. Geen van de jongeren komen op het idee dat lesbiennes agressief, ruziemakers, voetballers, lelijk, onaardig of feministisch zijn. Slechts een enkeling denkt dat lesbiennes onverzorgd zijn of dat ze een hekel hebben aan mannen.

> De haren die zijn vaak heel kort want ze willen op een jongen lijken. en ze zijn heel aardig. (meisje, 13 jaar, VMBO-mediaopleiding)

De zeven leerlingen die zeggen dat lesbiennes soms "zich als mannen kleden", "functionele kleding" of "beggie broeken" dragen, gebruiken niet het woord "tuinbroek", zoals LHBT's meestal doen. Dit kan wijzen op een veranderende houding naar lesbiennes of op een andere kledingstijl onder jonge lesbiennes. Een andere verklaring is meer waarschijnlijk. Terwijl volwassen LHBT's vaak verwijzen naar stereotypen over lesbische vrouwen zoals ze er mogelijk uitzagen in de jaren '70 en '80, benadrukken jongeren vaak dat lesbische meisjes ervoor kiezen om "een beetje mannelijk" of "erg vrouwelijk" te zijn. Terwijl volwassen LHBT's vaak het stereotype benadrukken van lesbiennes die gesloten zijn, nog in de kast zitten en radicale, mannenhatende feministen zijn, schetsen jongeren vaak het beeld dat lesbische meisjes meer zelfverzekerd zijn en hun eigen keuzes maken.

> Ze staan sterker in het leven. (jongen, 18 jaar, Gymnasium)

> Soms wat mannelijk gekleed, maar dit is natuurlijk niet altijd zo. Ik ken toevallig een paar lesbische vrouwen en die zijn allemaal gothic en hebben kort haar. (jongen, 17 jaar, Gymnasium)

> Een beetje een jongens gedrag. Wat standaard voor jongens is: Over meisjes praten, en hoe zij zich gedraagt. (jongen, 13 jaar, VMBO-mediaopleiding)

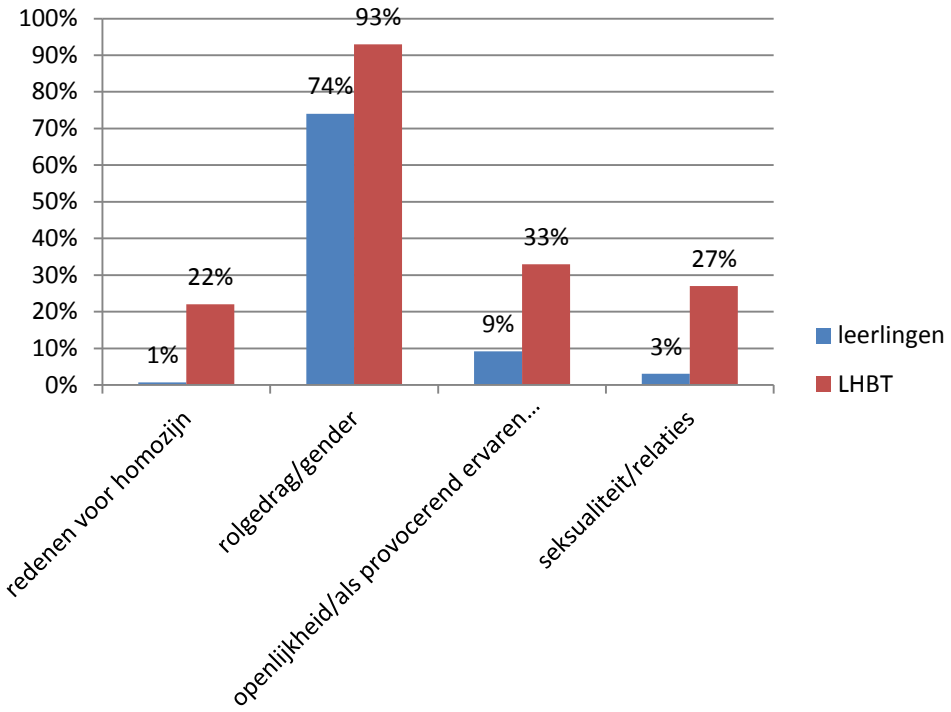

Figuur 14: Vergelijking van groepen stereotypen over lesbische vrouwen

Ten slotte hebben we gekeken of LHBT's en jongeren van elkaar verschilden in de stereotypen over lesbische vrouwen als we hun antwoorden verdelen over de vier SROL-categorieën. Het beeld dat zich dan aftekent is vergelijkbaar met het beeld van de stereotypen over homo's. De belangrijkste overeenkomsten vinden we op het terrein van gender. Maar zelfs als we kijken wie er voorbeelden noemen van stereotypen die in deze categorie passen zien we een behoorlijk verschil tussen de LHBT's (93%) en de jongeren (74%). Jongeren noemen nauwelijks stereotypen die te maken hebben met (veronderstelde) oorzaken van de lesbische oriëntatie.

4 Gedrag en houding van leerlingen

Zoals we in hoofdstuk 2 hebben duidelijk gemaakt, leven er onder een grote meerderheid van de leerlingen nog steeds gendergerelateerde stereotype beelden over homo's en lesbiennes. In dit hoofdstuk bekijken we in welke mate deze beelden zich vertalen in negatieve houdingen en negatief gedrag.

De houdingen van leerlingen

Een houding definiëren we als een positieve of negatieve evaluatie van mensen, objecten, gebeurtenissen, activiteiten, ideeën of wat dan ook in je omgeving. Volgens onderzoek naar gezondheidsbevordering zijn houdingen een belangrijke graadmeter voor gedrag. Een negatieve houding zal zich daarom in vele gevallen omzetten in negatief of discriminatoir gedrag, terwijl een positieve houding tot inclusief en steunend gedrag kan leiden. Figuur 15, 16 en 17 laten zien hoe de ondervraagde leerlingen denken over de sociale acceptatie van homoseksualiteit, biseksualiteit en transgenderisme.

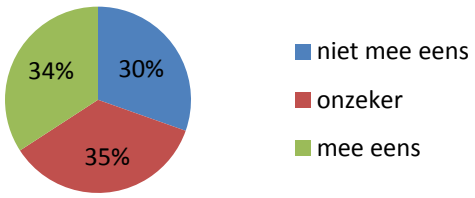

Figuur 15: "Homoseksualiteit is algemeen geaccepteerd" volgens leerlingen

De drie mogelijke antwoorden ("mee eens", "mee oneens", "weet ik niet") op de vraag of homoseksualiteit geaccepteerd is, zijn evenredig verspreid over de leerlingen. De meningen hierover onder leerlingen zijn dus sterk verdeeld.

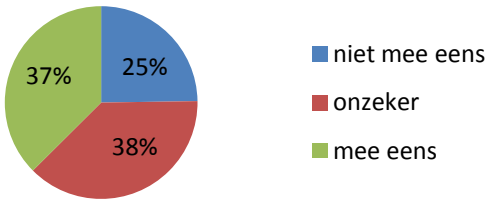

Figuur 16: "Biseksualiteit is algemeen geaccepteerd" volgens leerlingen

Met de stelling dat biseksualiteit algemeen geaccepteerd is, is een iets hoger percentage leerlingen het eens dan met de stelling over homoseksualiteit, maar ook hier laat de grafiek een sterke verdeeldheid zien.

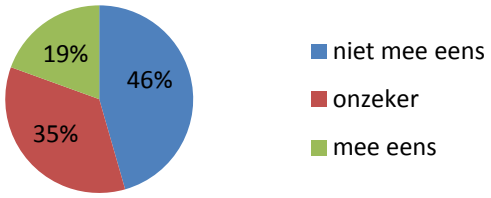

Figuur 17: "Transgenderisme is algemeen geaccepteerd" volgens leerlingen

Als we kijken hoe leerlingen denken over de sociale acceptatie van transgenderisme, zien we dat de verdeeldheid afneemt. In vergelijking met de stellingen over homoseksualiteit en biseksualiteit zijn meer leerlingen (46%) het met de stelling oneens en is het percentage dat het ermee eens is beduidend lager (19%).
Aangezien jongeren veel van hun tijd op school doorbrengen en ons project zich richt op de toerusting/empowerment van leerlingen op school, hebben we hen specifieke vragen gesteld over de situatie op hun school. Figuur 18 laat zien hoe leerlingen antwoorden op de vraag hoe welkom homo's en lesbiennes op hun eigen school zijn.

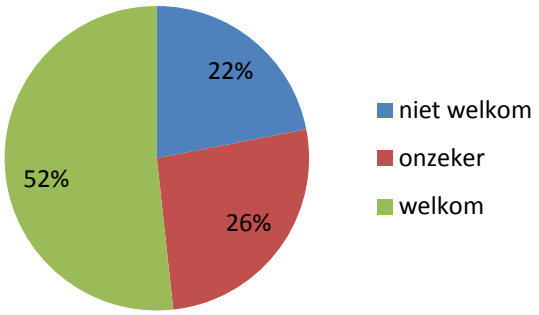

Figuur 18: "Hoe welkom zijn homoseksuele en lesbische personen volgens jou op jouw school?"

Ongeveer de helft van de leerlingen denkt dat homo's en lesbiennes welkom zijn, terwijl de andere helft het niet weet (26%) of denkt dat ze niet welkom zijn (22%). We voegen ons af of er bepaalde factoren waren die invloed hadden op de antwoorden van de

leerlingen. Nadere analyse (Figuur 19) laat zien dat religieuze achtergrond de belangrijkste rol speelt.

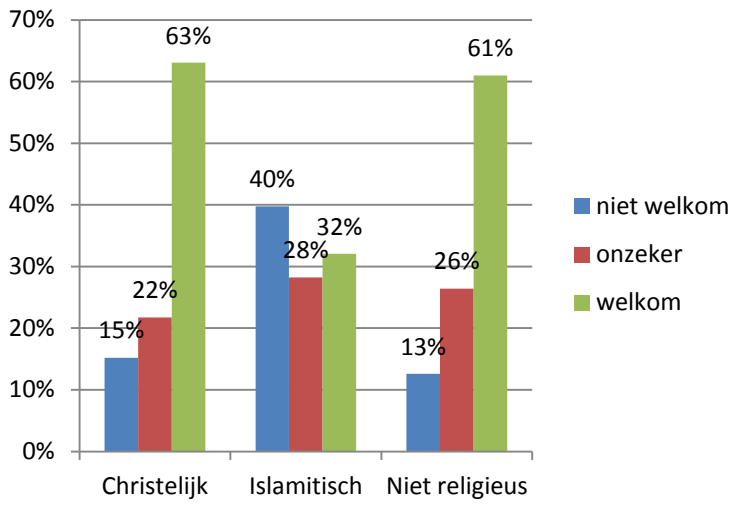

Figuur 19: Hoe welkom zijn homoseksuele of lesbische personen op jouw school? Verschillen per religieuze achtergronden

Bijna drie keer zoveel islamitische leerlingen (40%) als christelijke en niet-gelovige leerlingen (resp. 15% en 13%) zeggen dat homo's en lesbiennes niet welkom zijn op hun school. Onder niet-gelovige leerlingen is iets meer onzekerheid te zien dan onder christelijke leerlingen, maar het percentage islamitische leerlingen dat hier onzeker over is ligt nog net weer iets hoger.

Het gedrag van leerlingen

Om te zien of de houding van leerlingen zich feitelijk zou vertalen in concreet gedrag, stelden we een reeks vragen over hoe zij zich gedragen hun richting lesbische en homoseksuele klasgenoten. Eerst vroegen we hen of ze dachten dat openlijk homoseksuele leerlingen op hun school worden gepest.

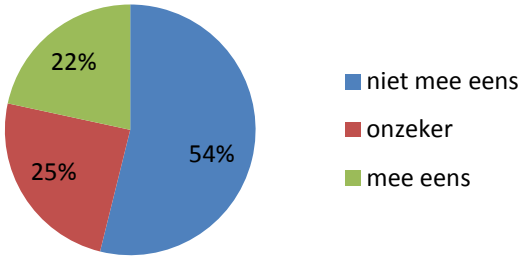

Figuur 20: "Openlijke homoseksuelen worden op deze school bespot en gepest" volgens leerlingen

Een kleine meerderheid van 54% is het hier niet mee eens, terwijl de andere helft het niet weet of het met de stelling eens is. Om iets te kunnen zeggen over het feitelijke gedrag van de leerlingen, moeten we kijken naar hoe de leerlingen zeggen zich te (zullen) gedragen. Daarom vroegen we aan leerlingen om aan te geven wat in verschillende situaties hun reactie zou zijn tegenover homoseksuele of lesbische medescholieren van dezelfde sekse als zijzelf. Concreet moesten ze aangeven of ze het eens waren met de volgende uitspraken:

1. Ik zou laten merken dat hij/zij van me af moet blijven;
2. Ik zou rustig vriendschap met hem/haar sluiten;
3. Ik zou rustig samen met hem/haar huiswerk maken;
4. Ik zou in de pauze liever naast iemand anders gaan zitten;
5. Ik zou het vervelend vinden om op werkweek een kamer met hem/haar te delen.

Deze uitspraken verwoorden de vormen van sociale afstand die jongeren geneigd zijn aan te nemen richting klasgenoten van wie ze denken dat die homo of lesbisch zijn. Deze vragen blijken ook een hoogst betrouwbare manier te zijn om het werkelijke gedrag van jongeren in kaart te brengen. Deze sociale afstand of buitensluiting is voor LHBT-leerlingen de belangrijkste oorzaak van stress en een van de belangrijkste redenen om niet uit de kast te komen.

Om de resultaten te kunnen analyseren hebben we per situatie een 'gemiddeld' antwoord berekend. Vervolgens hebben we een verdeling gemaakt in drie groepen: zij die zich op hun gemak voelen bij lesbische en homoseksuele medescholieren, zij die zich bij hen niet op hun gemak voelen en zij die het niet weten (zie Figuur 21). De antwoorden van de

leerlingen op elke specifieke uitspraak staan in Figuur 22.

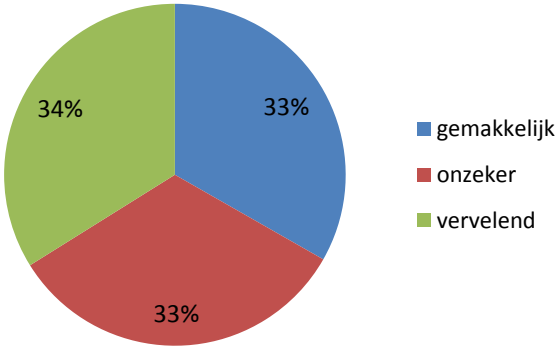

Figuur 21: Gemiddeld ervaren gemak in gedrag van leerlingen naar homo- of lesbische medeleerlingen

Figuur 21 laat zien hoe de mate waarin men zich op zijn/haar gemak voelt bijna exact in drie gelijke delen is verdeeld.

In ander onderzoek kan uit de antwoorden op deze vragen worden afgeleid dat het gevoel van ongemak onder jongeren toeneemt naarmate de sociale afstand die in de vragen benoemd wordt kleiner wordt. Zo is er meestal minder weerstand tegen het samen huiswerk maken dan tegen het delen van een kamer tijdens een excursie.

Dit effect zien we ook in deze steekproef. In Figuur 22 zien we dat het aantal leerlingen dat zich ongemakkelijk voelt onder het delen van een kamer tijdens een excursie twee keer zo groot is als wanneer het samen huiswerk maken betreft.

Bijna de helft (42%) zou niet bevriend willen zijn met een lesbische of homoseksuele leerling en nog eens 39% weet het niet zeker, waardoor slechts 21% van de leerlingen er gerust op is om met een lesbische of homoseksuele leerling bevriend te zijn.

Alleen harde uitspraken als “hij/zij moet van me afblijven” komen minder voor: 54% zou zoiets niet zeggen. Toch zou nog steeds 17% van de leerlingen zulke onvriendelijke uitspraken doen en nog eens een derde weet het niet zeker.

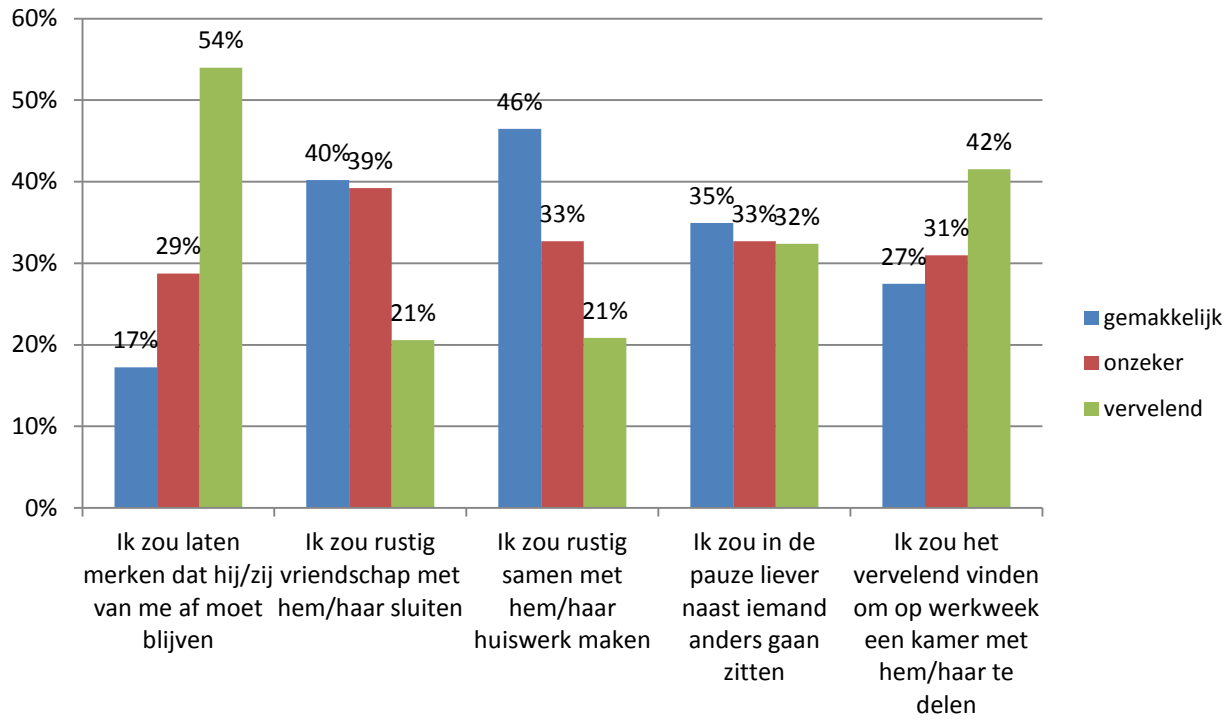

Figuur 22: Sociale afstand die leerlingen denken te nemen van hun homo- of lesbische medeleerlingen

Verschillen in sociale afstand tussen jongens en meisjes

Er zijn een aantal verschillen tussen meisjes en jongens: zoals consistent is aangetoond in ander onderzoek over gender en homoseksualiteit, zijn meisjes over het algemeen toleranter dan jongens. Er is bijvoorbeeld een duidelijk verschil tussen jongens en meisjes wanneer aan leerlingen gevraagd wordt of ze zouden duidelijk maken dat homoseksuele of lesbische leerlingen van hen af moeten blijven.

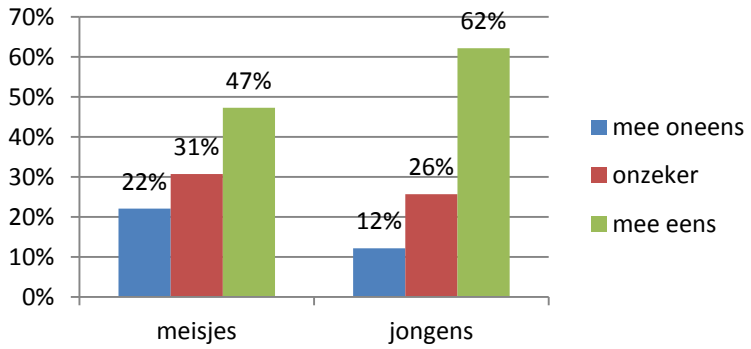

Figuur 23: Jongens en meisjes (leerlingen) over de stelling: "Ik zou laten merken dat hij/zij van me af moet blijven"

Figuur 23 laat zien dat jongens het hier aanzienlijk meer mee eens zijn. Tegelijkertijd is het goed om te beseffen dat in totaal 83% van alle leerlingen het met de stelling eens is of het niet weet, met slechts 10% verschil tussen de antwoorden van meisjes (78%) en jongens (88%).

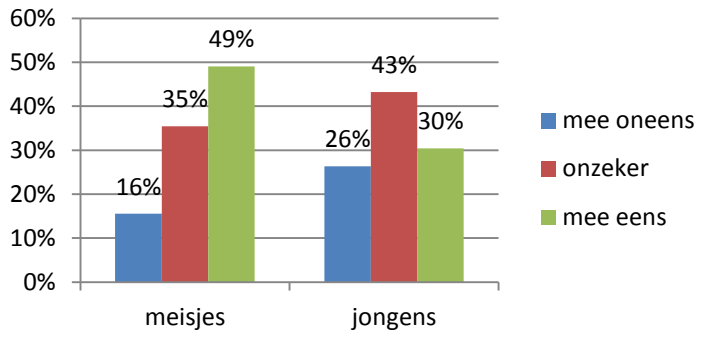

Figuur 24: Jongens en meisjes (leerlingen) over de stelling:
"Ik zou rustig vriendschap met hem/haar sluiten"

Figuur 24 laat zien dat bijna twee keer zoveel jongens als meisjes niet zo rustig vriendschap zouden sluiten met homo's of lesbiennes en dat meer jongens dan meisjes zijn die zich hier onzeker over voelen.

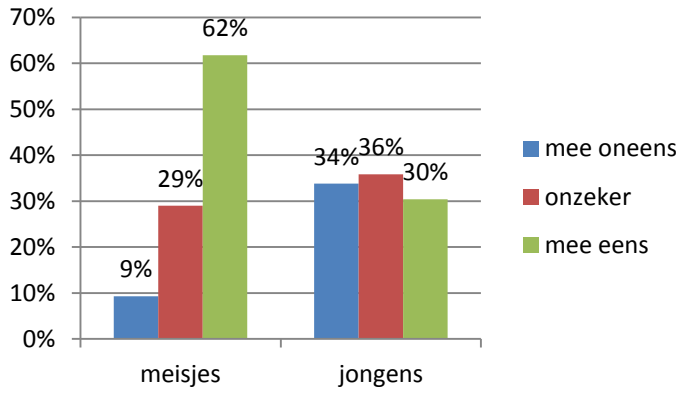

Figuur 25: Jongens en meisjes (leerlingen) over de stelling:
"Ik zou rustig samen met hem/haar huiswerk maken"

Figuur 25 laat zien dat twee keer zoveel meisjes gerust samen huiswerk maakt met lesbische klasgenoten, terwijl jongens erg verdeeld zijn in hun mening over het maken van huiswerk met homoseksuele klasgenoten.

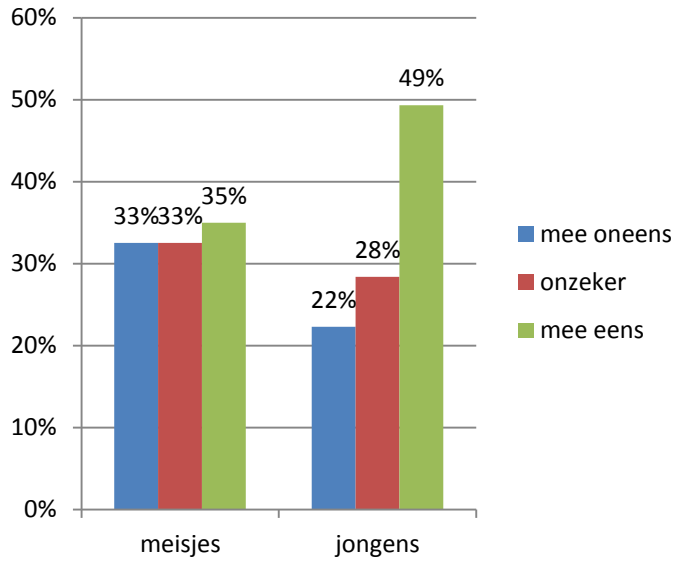

Figuur 26: Jongens en meisjes (leerlingen) over de stelling:
"Ik zou het vervelend vinden om op werkweek een kamer met hem/haar te delen"

Ten slotte laat Figuur 26 zien hoe verdeeld meisjes zijn over het al dan niet willen delen van een kamer met een lesbische klasgenote, terwijl het voor de helft van de jongens duidelijk is dat ze niet met een homoseksuele klasgenoot op een kamer willen slapen. Wanneer we echter zowel instemming met als onzekerheid over de stelling zouden interpreteren als uitingen van een gevoel van ongemak, dan zouden de verschillen minder groot zijn: 67% van de meisjes en 78% van de jongens zou zich ongemakkelijk voelen om een kamer te delen.

Verschillen in sociale afstand per schooltype

Nederlands onderzoek laat vaak significante verschillen zien tussen VMBO-leerlingen enerzijds en HAVO- en VWO-leerlingen anderzijds. Daarom hebben wij gekeken of daarvan ook in deze steekproef sprake is. Dit is zeker relevant omdat een deel van onze steekproef betrekking heeft op VMBO's en een ander deel op een Gymnasium.

We hebben geconstateerd dat dit slechts in sommige situaties het geval is. Er is bijvoorbeeld geen verschil tussen VMBO- en HAVO/VWO-leerlingen in hun reacties op de vraag of ze duidelijk zouden maken dat homoseksuele of lesbische leerlingen van hen af moeten blijven of op de vraag of ze bevriend met hen zouden willen zijn. Over het

algemeen kun je zeggen dat VMBO-leerlingen iets onzekerder zijn over hoe zij zich in zulke situaties zouden gedragen.

Verschillen in sociale afstand per religieuze achtergrond

Een ander punt waarop we de meningen in deze steekproef kunnen vergelijken is op basis van de religieuze achtergrond. Voor onze analyse hebben we alle joodse en christelijke (rooms-katholieke, protestantse, orthodoxe) respondenten samengevoegd in een groep die we voor het gemak als "christelijk" aanduiden. Die groep hebben we vergeleken met de groepen islamitische en niet-gelovige leerlingen. In deze analyse laten we de antwoorden van leerlingen met een andere religieuze achtergrond buiten beschouwing, omdat die groep te klein was om voldoende bruikbare resultaten op te leveren.

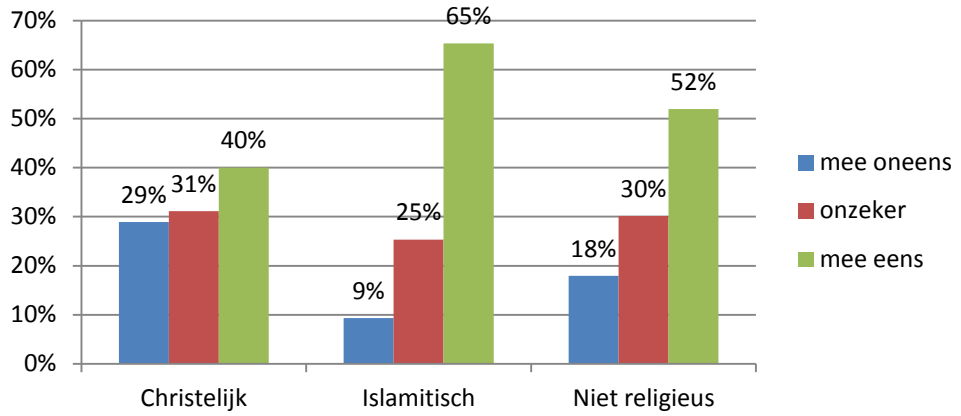

Figuur 27: Reactie op de stelling "Ik zou laten merken dat hij/zij van me af moet blijven", uitgesplitst naar religieuze overtuiging

Figuur 27 laat zien dat een grote meerderheid van islamitische leerlingen heel duidelijk zou laten merken dat homoseksuele of lesbische leerlingen van hen af moeten blijven. Er is slechts een kleine minderheid die dit vervelend vindt en dit gedrag afwijst.

Tweemaal zoveel niet-gelovige leerlingen zijn het niet met deze uitspraak eens, maar nog steeds een meerderheid van 52% is het ermee eens. De christelijke leerlingen zijn hierover het meest verdeeld.

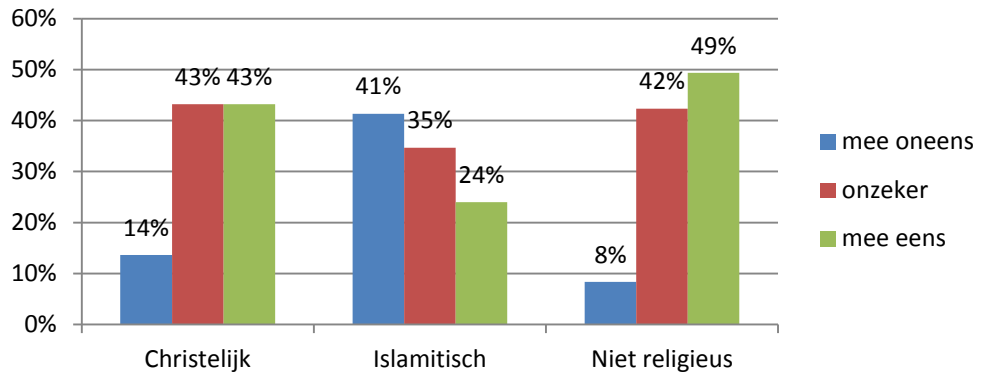

Figuur 28: Reactie op de stelling "Ik zou rustig vriendschap met hem/haar sluiten", uitgesplitst naar religieuze overtuiging

Er is ook een groot verschil tussen islamitische leerlingen enerzijds en christelijke en niet-gelovige leerlingen anderzijds wanneer het gaat over vriendschap. Van de moslims zou 41% zich ongemakkelijk voelen om bevriend te zijn met een homo of lesbiennes, tegenover 14% van de christelijke en 8% van de niet-gelovige leerlingen.
Opnieuw is er in de groep van niet-gelovige leerlingen meer variatie in het (voorgenomen) gedrag dan onder christelijke leerlingen. Toch gaat het nog steeds om 57% van de christelijke en 51% van de niet-gelovige leerlingen die niet bevriend wil zijn met homoseksuele of lesbische klasgenoten of die dat niet zeker weet.

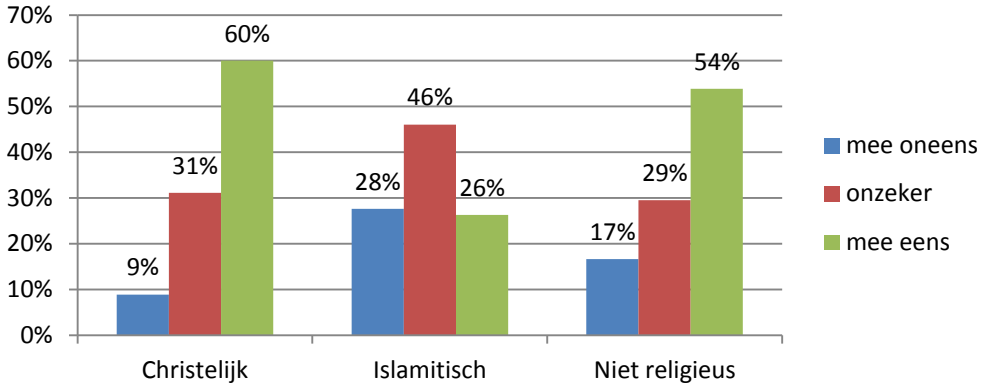

Figuur 29: Reactie op de stelling "Ik zou rustig samen met hem/haar huiswerk maken", uitgesplitst naar religieuze overtuiging

Figuur 29 over het samen huiswerk maken – een belangrijk aspect van samen leren op school – laat zien dat 40% van de christelijke leerlingen, 74% van de islamitische leerlingen en 46% van de niet-gelovige leerlingen dit niet zou doen of zich er ongemakkelijk onder zou voelen. Hoewel de sociale afstand die islamitische leerlingen

aannemen op dit punt tweemaal zo groot is als onder christenen, laat het algemene plaatje zien hoe het merendeel van de leerlingen geneigd is om homoseksuele en lesbische leerlingen uit te sluiten in gewoon schoolwerk. Dit vormt een behoorlijke bedreiging voor de leerprestaties van homoseksuele en lesbische leerlingen.

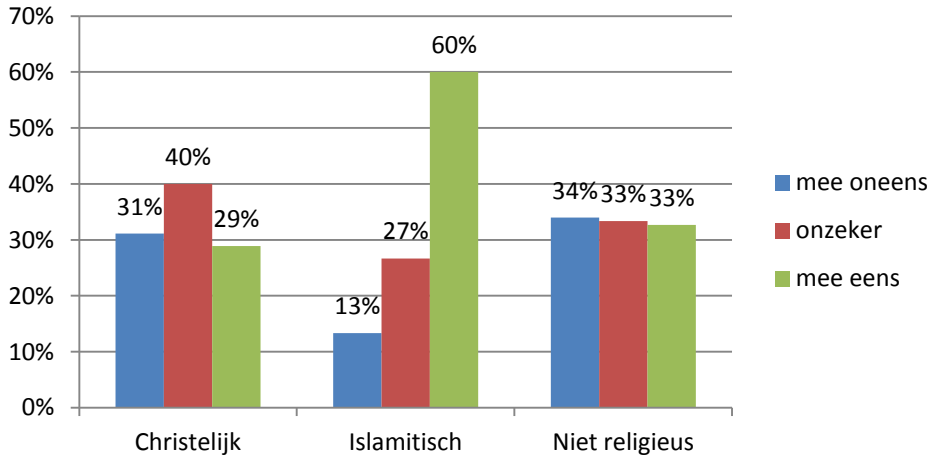

Figuur 30: Reactie op de stelling "Ik zou het vervelend vinden om op werkweek een kamer met hem/haar te delen", uitgesplitst naar religieuze overtuiging

Ten slotte laat de vraag over het delen van een kamer tijdens een excursie zien dat opnieuw een groot deel van de islamitische leerlingen er bezwaar tegen heeft om om te gaan met homoseksuele en lesbische leerlingen, terwijl christelijke en niet-gelovige leerlingen hierover meer verdeeld zijn. Hoewel het percentage van islamitische leerlingen dat tijdens een excursie geen kamer wil delen of dat niet weet met 87% onthutsend hoog is, gaat het bij christelijke en niet-gelovige leerlingen ook om een grote meerderheid van respectievelijk 69% en 66%.

Sociale acceptatie van LHBT's volgens leerlingen

Naast het concrete gedrag op school wilden we graag weten hoe de sociale acceptatie of uitsluiting van LHBT's op school zich verhoudt tot de sociale acceptatie/uitsluiting van LHBT's in andere omgevingen. In de onderstaande figuur laten we zien hoe de leerlingen de verschillende toespitsingen van de vraag "Hoe welkom zijn homoseksuele of lesbische personen volgens jou?" beantwoorden.

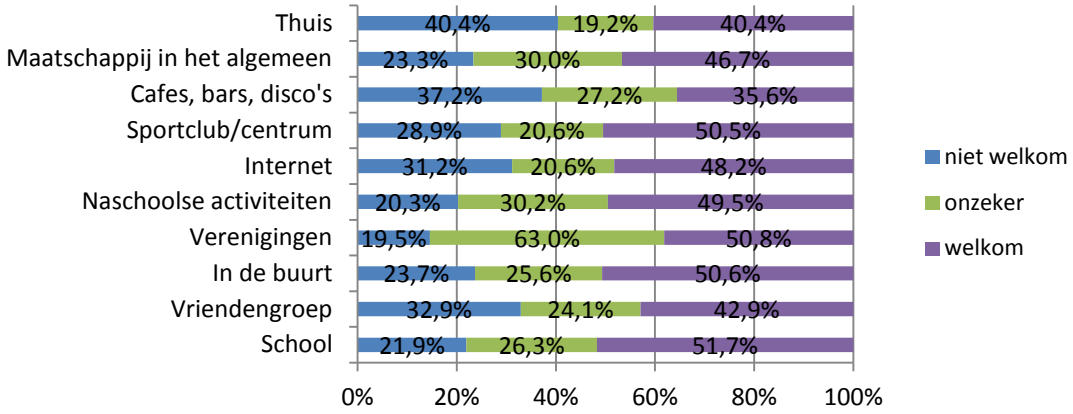

Figuur 31: Evaluatie van hoe welkom homomannen en lesbische vrouwen zijn in de alledaagse omgevingen van jongeren

Dit overzicht laat zien dat een meerderheid van de leerlingen bijna alle contexten niet erg welkom vinden voor homo's en lesbiennes. In deze figuur hebben we de categorieën "helemaal niet welkom" en "niet welkom" (en "welkom" en "zeer welkom") niet samengevoegd, zoals we in het voorafgaande wel hebben gedaan. Hier blijken de meningen zeer sterk uiteen te lopen. Een score van "zeer welkom" wordt nergens hoger dan 31% (school), terwijl "helemaal niet welkom" varieert van 10-11% (de samenleving in het algemeen, verenigingen, buurt, school) tot 25% (thuis).
Als we "helemaal niet welkom" en "niet welkom" wel samenvoegen in één categorie, dan worden de volgende omgevingen door de leerlingen als het minst homo/lesbisch-vriendelijk ingeschat:

1. Bij hen thuis (40%);
2. In cafés, disco's of clubs waar ze komen (37%);
3. In hun vriendengroep (33%);
4. Op het internet (31%).

Aan de andere kant zijn dit de meest homovriendelijke omgevingen als we "welkom" en "zeer welkom" samenvoegen:

1. Op hun school (52%);
2. Op verenigingen waar ze lid van zijn (51%);
3. In hun buurt (51%);

4. Op hun sportclub / bij het sport/fitnesscentrum (50%).

Deze antwoorden staan in contrast met de antwoorden die de LHBT-respondenten geven. Dit laat zien dat de ervaringen van LHBT's verschillen van de inschatting van middelbare scholieren.

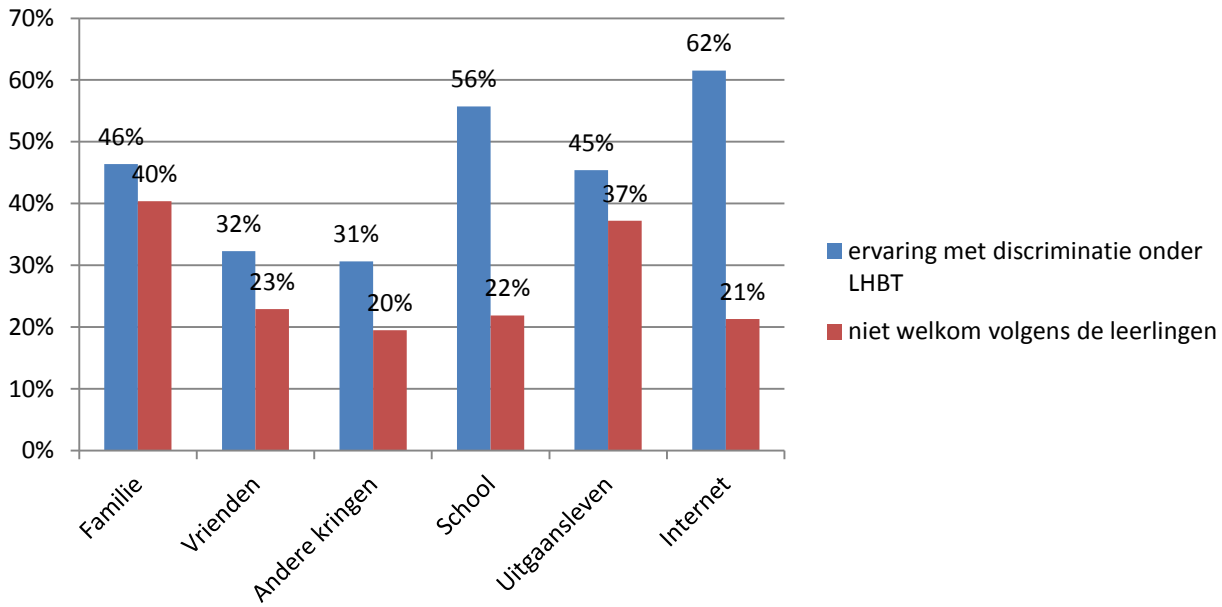

Figuur 32: Vergelijking tussen ervaring van discriminatie onder LHBT-respondenten en evaluatie als onvriendelijk door leerlingen

In vergelijking tot de indruk van de leerlingen heeft een veel groter deel van de LHBT-respondenten op school of op het internet met discriminatie te maken gekregen, terwijl er ook duidelijke verschillen zijn wat betreft ervaringen in bars, in andere groepen en onder vrienden. In alle gevallen ervaren LHBT's een hoger niveau van uitsluiting en discriminatie dan de leerlingen inschatten.

5 Ervaringen van LHBT's

Om een nog breder beeld te krijgen van uitingen van homofobie in de Nederlandse samenleving verkent dit hoofdstuk de ervaringen en perceptie van de LHBT-respondenten. We kijken naar concrete ervaringen van discriminatie onder LHBT's en richten ons vervolgens specifiek op de schoolcontext en de door LHBT aangedragen verklaringen voor homofobie.

Algemene ervaringen van discriminatie

Bijna negen op de tien LHBT-respondenten heeft minimaal een keer in zijn of haar leven te maken gehad met vooroordelen of discriminatie op basis van hun seksuele oriëntatie of genderidentiteit (Figuur 33).

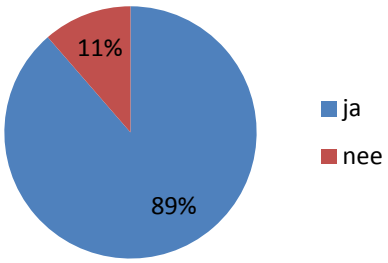

Figuur 33: Aantal LHBT-respondenten dat te maken heeft gehad met discriminatie of vooroordelen

De omgevingen waarin men hiermee te maken heeft gehad, variëren sterk (Figuur 34).

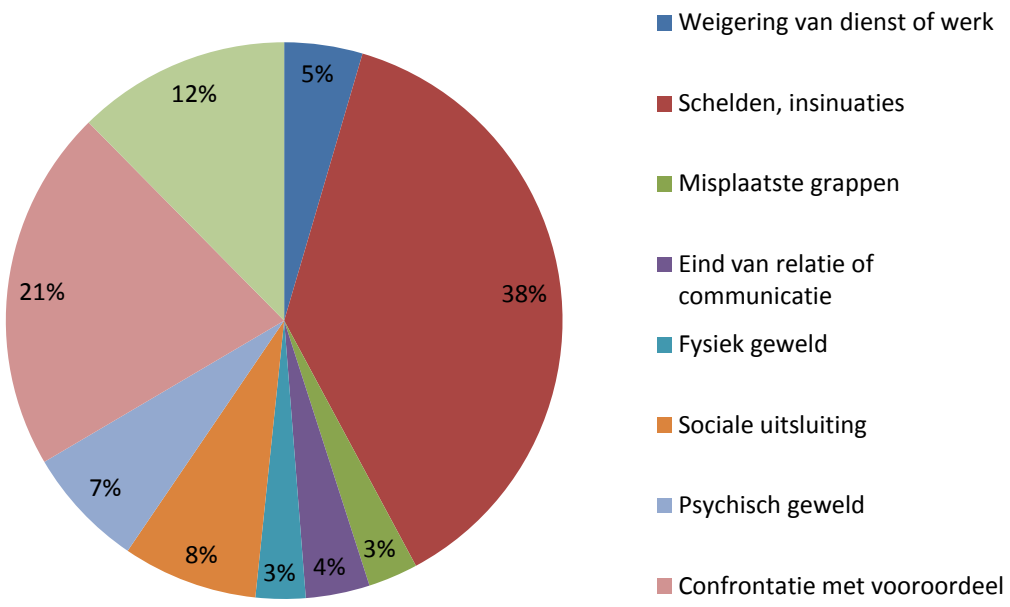

Figuur 34: Omgevingen waarin LHBT-respondenten te maken hebben gehad met discriminatie of vooroordelen

We vroegen de respondenten om aan te geven in welke omgevingen ze met discriminatie te maken hadden gehad. De antwoorden varieerden van 31% tot 62%, wat erop duidt dat veel mensen zich in alle omgevingen wel eens gediscrimineerd voelen. De hoogste score zien we bij vooroordelen in de media, inclusief TV en internet. Op de tweede plaats komt de school. Maar ook het werk, de familie en uitgaansgelegenheden hebben hoge scores met bijna 50%. Dit zijn allemaal sociale terreinen waar we ons in moeten begeven: we kunnen er niet voor kiezen om ons eraan te onttrekken.

Terreinen als vriendengroepen, religieuze gemeenschappen en andere gemeenschappen, waarvoor men vaak kan kiezen zich er al dan niet in te begeven, hebben enigszins lagere scores. Dit kan worden verklaard vanuit de veronderstelling dat (volwassen) LHBT's op z'n minst voor een deel in staat zijn om te beslissen van welke gemeenschappen ze deel willen uitmaken en met wie ze daarbinnen willen omgaan. Maar ook in zelfgekozen omgevingen lijkt het voor zeker 30% van de respondenten onvermijdelijk dat ze met discriminatie of vooroordelen te maken krijgen.

We waren ook geïnteresseerd in de aard van de discriminatie die LHBT's hadden ervaren. De respondenten kregen de gelegenheid om voorbeelden van discriminatie te noemen op een of meer van negen categorieën vormen van discriminatie. Van de 335

respondenten noemden 242 een of meer voorbeelden. Figuur 35 geeft een overzicht.

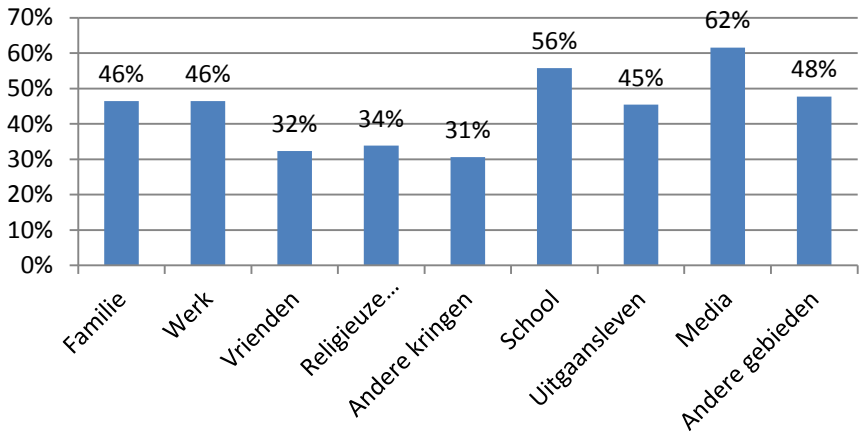

Figuur 35: Verdeling van voorbeelden van discriminatie door LHBT-respondenten

Deze resultaten laten zien dat schelden en vooroordelen de meerderheid vormen van de ervaren discriminatie (59%). De overige categorieën (behalve de restcategorie “anders)” scoren elk minder dan 9%.

Natuurlijk moeten we deze resultaten in perspectief plaatsen: dit is de dagelijkse ervaring van volwassen LHBT’s. Veel van hen hebben een manier van leven gevonden met vrienden en hebben LHBT-vriendelijke omgevingen opgezocht. De hoge percentages van sociale afstand van richting de 50-80% die de middelbare scholieren zeggen te zullen innemen ten opzichte van LHBT-leerlingen worden niet weerspiegeld in de ervaringen van deze respondenten (8% noemt sociale uitsluiting als een vorm van ervaren discriminatie).

De gevolgen van discriminatie

Wij waren benieuwd naar hoe LHBT-respondenten omgaan met discriminatie, of welke gevolgen ze ervaren. Van de 325 respondenten gaf 60% een of meer (in totaal 181) voorbeelden. In figuur 36 hebben we deze voorbeelden samengevat in een twaalftal categorieën.

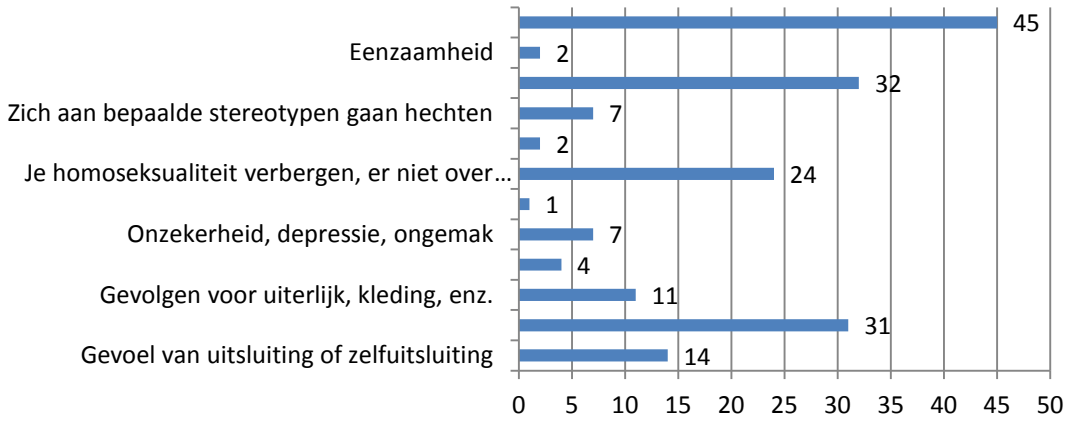

Figuur 36: "Kun je ons een voorbeeld geven van de invloed die zulke stereotypen op je hadden?": aantallen voorbeelden van LHBT-respondenten

Uit de genoemde voorbeelden blijkt dat "het tegendeel van stereotypen laten zien", minder zelfacceptatie en je homoseksualiteit verbergen het meest genoemd werden.

Ervaringen van discriminatie op school

Zoals uit het vorige hoofdstuk en de vorige paragraaf is gebleken, is de school voor de LHBT-respondenten de op een na onveiligste omgeving: 56% van hen geeft aan op school te maken te hebben gehad met discriminatie. In deze paragraaf onderzoeken we eerst de ervaringen van discriminatie van LHBT's op school, vervolgens bekijken we of ze uit de kast kwamen op school en ten slotte kijken we naar de invloed van het curriculum op hun leven.

Van de homoseksuele mannen geeft 41% en van de biseksuelen geeft 32% aan op school met voorvallen van discriminatie te maken hebben gehad (Figuur 37). Lesbiennes melden een lager percentage.

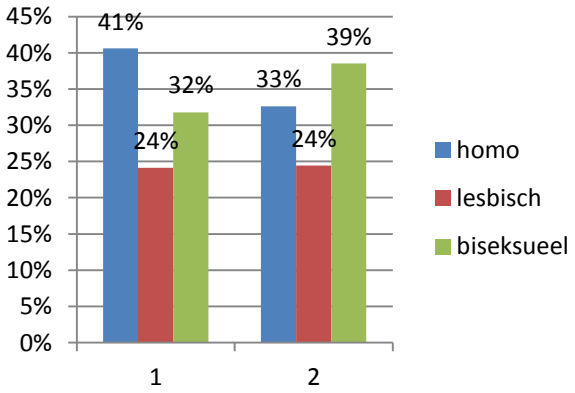

Figuur 37: Percentages van LHB-respondenten die discriminatie op school hebben ervaren

Coming-out

Figuur 38 toont het percentage LHBT's dat op school uit de kast kwam.

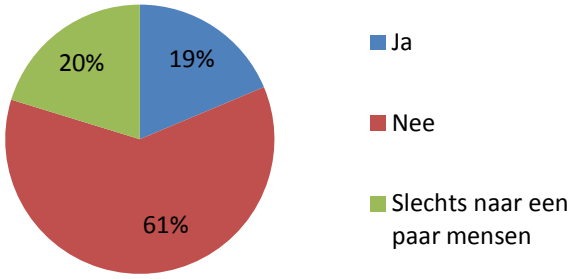

Figuur 38: Percentage van LHBT-respondenten dat op school uit de kast is gekomen

De meerderheid van de LHBT-respondenten kwam op school niet uit de kast (61%).
Dit percentage verschilt niet zo veel van de 55% LHBT-jongeren die in 2001 zei dat ze op school niet uit de kast konden komen.[3] In een meer recent rapport uit 2005 geeft 75% van de jongens en 71% van de meisjes aan dat de meeste klasgenoten van hun seksuele oriëntatie op de hoogte zijn.[4] Beide steekproeven uit 2001 en 2005 waren niet-representatieve steekproeven van lezers van het LHBT-jongerenmagazine *Expreszo*, vermoedelijk het deel van de LHBT-jongeren in Nederland waarvan de meesten "out" zijn. In een meer representatieve substeekproef in dit laatste onderzoek gaf 72% van de jongens en 85% van de meisjes aan minstens één persoon over hun seksuele oriëntatie te hebben verteld.
In weer een andere en meer recente steekproef uit 2007 gaf 60% van de respondenten aan op school niet uit de kast te zijn.[5]
Deze statistieken geven aan of LHBT's naar eigen zeggen op school uit de kast zijn gekomen. Als we naar de feitelijke realiteit op scholen kijken (hoeveel mensen LHB-

---

[3] Dankmeijer, P. (2001). *Gerapporteerde onveiligheid door homojongeren vergeleken met hetero-jongeren*. Amsterdam: Empowerment Lifestyle Services.

[4] Graaf, H. de; Meijer, S.; Poelman, J.; Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25e*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep/Soa Aids Nederland, 8 september 2005.

[5] Franssens, Dirk; Koning, Maaike; Hospers, Harm (2007). *Outcomes. Deelrapport 1 Homojongens-cohort*. Universiteit Maastricht, september 2007.

leerlingen kennen), zien we dat de aantallen veel lager zijn. Onze indruk is dat LHBT's soms overdrijven wanneer ze zeggen tegenover hoeveel mensen ze uit de kast zijn gekomen, en dat de zichtbaarheid van coming-out daarbij ver achterblijft, wat doet vermoeden dat de feitelijke coming-out meestal beperkt is tot relatief veilige vriendenkringen.

De belangrijkste reden die de LHBT-respondenten geven om op school niet uit de kast te komen is dat ze zich op dat moment nog niet bewust waren van hun seksuele oriëntatie (dit geldt voor 40% van de respondenten).

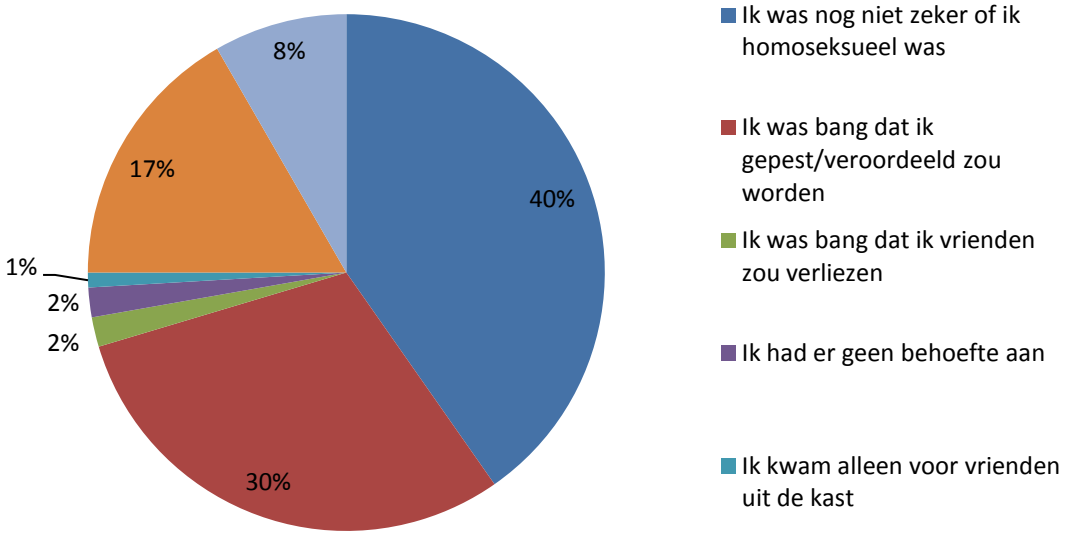

Figuur 39: Redenen voor LHBT's om niet uit de kast te komen

De tweede reden (30%) was dat ze bang waren om gepest te worden en 17% zei "er nog niet klaar voor te zijn", met andere woorden: ze voelden zich niet sterk genoeg. Een klein aantal van slechts 4 mensen (8%) zei dat ze niet de behoefte voelden om uit de kast te komen.

Dat bijna een derde van de respondenten uit angst besloot om niet uit de kast te komen, zegt iets over de mate van gebrek aan schoolbeleid om LHBT's tegen pesten te beschermen. De resultaten laten ook zien hoe belangrijk een gevoel van zelfbeschikking en empowerment is voor jongeren (57% van de redenen: niet zeker / er niet klaar voor).

Het curriculum

In Nederland hebben we de afgelopen twee jaar forse debatten gehad over de vraag of de kerndoelen voor primair en voortgezet onderwijs zouden moeten worden aangepast en

onderwijs over seksuele diversiteit verplicht zou moeten worden gesteld. De LHBT-beweging pleitte hier sterk voor, terwijl de onderwijssector pleitte voor meer autonomie voor docenten en scholen c.q. voor minder gedetailleerde richtlijnen vanuit de rijksoverheid. De debatten leidden regelmatig tot headlines in de media en diverse parlementaire debatten. In deze politiek beladen sfeer kreeg onze vraag over aandacht voor seksuele diversiteit in het curriculum en de consequenties hiervan voor LHBT's een extra dimensie.

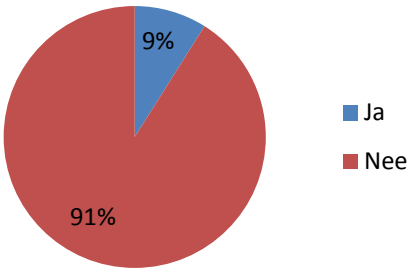

Figuur 40: Hebben de lessen op school je ooit geholpen om je seksuele oriëntatie en gender identiteit te ontwikkelen?

Een overgrote meerderheid van de LHBT-respondenten gaf aan dat het curriculum dat zij hadden gevolgd hen niet had geholpen om hun seksuele oriëntatie en genderidentiteit te ontwikkelen.

Om in beeld te krijgen of er überhaupt sprake was van een schoolbeleid of van andere initiatieven die LHBT's ondersteunden, vroegen we hen om voorbeelden te geven. Slechts 24 van de 325 respondenten (7%) kon hiervan een voorbeeld geven. Dit was opnieuw een open vraag, waarvan we de antwoorden gecategoriseerd hebben om ze in een grafiek te kunnen tonen (Figuur 41).

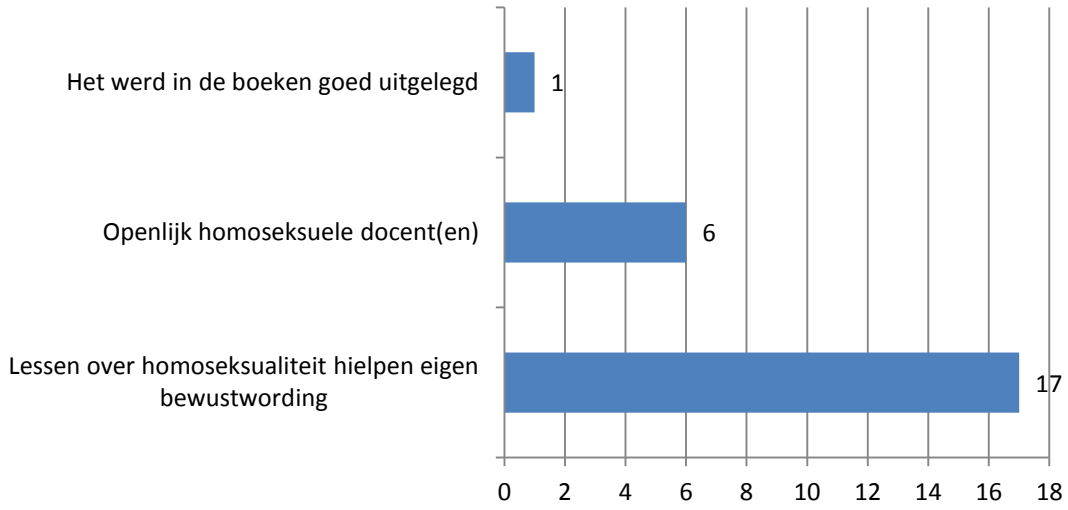

Figuur 41: Aantal voorbeelden op de vraag: "Als je school je geholpen heeft je identiteit te ontwikkelen, geef een voorbeeld van wat daarin geholpen heeft".

De meeste voorbeelden (17, 71%) gingen over specifieke lessen over homoseksualiteit. Hoewel we vroegen om voorbeelden van wat de respondenten indertijd *geholpen* had, noemden de meeste respondenten voorbeelden over slechte of ambivalente ervaringen:

> We hebben één keer een korte film gezien over twee jongens in Schotland, die verliefd werden op elkaar waardoor er allemaal ellende op hun pad kwam. Daar werd verder niet op in gegaan tijdens de rest van de les, het was echt een 'verplicht nummertje' voor de docent. En bij biologie kwam het in twee zinnen naar voren, maar daar werd verder ook niets mee gedaan. (man, 23 jaar)

> In de onderbouw basale aandacht. Klas 1 bij verzorging over seksualiteit. Klas 2, idem bij biologie. Klas vier betere aandacht door docent maatschappijleer. Ook voorlichting door COC toen. Jammer genoeg door twee oudere vrouwen. Kon ik me niet mee identificeren. (man, 24 jaar)

Onderzoek toont aan dat ongeveer 25-30% van de middelbare scholen in Nederland enige aandacht besteden aan het thema homoseksualiteit.[6] Ongeveer de helft hiervan

[6] Kersten, Anne; Sandfort, Theo (1994). *Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie*, Utrecht, Interfacultaire Werkgroep Homostudies; Inspectie van het Onderwijs (2009b). *Weerbaar en divers.*

wordt door de docenten zelf gedaan, meestal door het vertonen van een video. In de andere helft van de gevallen worden locale homoseksuele en lesbische voorlichters uitgenodigd voor een v voorlichting van 50 tot 90 minuten. De jongen in het laatste citaat hierboven spreekt met gemengde gevoelens over zo'n voorlichtingsles. Onze respondenten kwamen met meerdere voorbeelden over externe voorlichtingen; in de meeste gevallen waren die niet zo goed bevallen.

> Nee, in tegendeel: er kwam een lesbische vrouw in de klas die was zo pot, dat ik ze eng vond en met lesbisch zijn niets mee te maken wilde hebben. dit heeft mijn coming out vertraagt. (vrouw, 36 jaar)

> Op de HAVO was de Homogroep Wageningen uitgenodigd om op school langs te komen om te praten, de negatieve reacties en opmerkingen van de mannelijke medeleerlingen hebben mij zeer verbaasd en heeft uiteindelijk ervoor gezorgd dat ik langer in de kast ben gebleven. De mannen van de Homogroep bleven wel heel rustig en vriendelijk en dat gaf een goed gevoel. (vrouw, 38 jaar)

Een recent onderzoek over hoe voorlichtingsgroepen van homo's en lesbiennes hun lessen verzorgen concludeert dat voorlichters een grote impact kunnen hebben op leerlingen, maar dat de didactische vaardigheden van de voorlichters, zoals orde houden in de klas en een veilige dialoog faciliteren, nog fors verbeterd kunnen worden.[7]
Door de LHBT-respondenten worden slechts een paar voorbeelden genoemd van werkelijk ondersteunende ervaringen. Ze verwijzen naar adequate, geïntegreerde aandacht voor seksuele diversiteit in het curriculum of door de docent, of naar docenten die rolmodellen waren omdat ze lieten zien dat ze hun seksuele oriëntatie hadden geaccepteerd.

> Uitgebreide seksuele voorlichting waarin homoseksualiteit, biseksualiteit uitgebreid onder de aandacht is geweest. (man, 43 jaar)

Een onderzoek naar seksuele diversiteit en seksuele weerbaarheid in het onderwijs. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

[7] Mooij, Ton; Fettelaar, Daan (2012). *Voorlichtingslessen seksuele diversiteit in het Voortgezet Onderwijs. Pilot onderzoek: observatie van LHBT-voorlichting*. Nijmegen, ITS, februari 2012.

Wat alleen geholpen heeft was dat een docente van ons openlijk bi was en hier heel relaxt over kon praten. (vrouw, 29 jaar)

Naast de vraag wat hielp, hebben we ook aan de LHBT-respondenten gevraagd of ze voorbeelden van vooroordelen in hun schoolcurriculum tegengekomen waren. Een behoorlijk groot deel (34%) antwoordde bevestigend (Figuur 42).

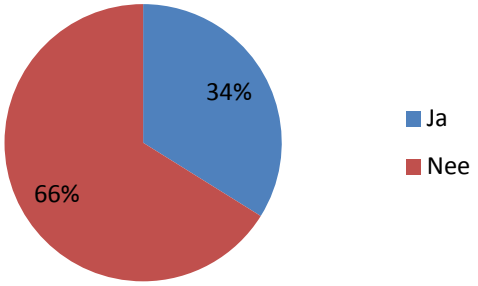

Figuur 42: Percentage LHBT-respondenten dat in de lessen op school ooit iets is tegengekomen waaruit vooroordeel en discriminatie sprak ten opzichte van LHBT's

Ook hier vroegen we om voorbeelden te geven, die we hebben gecategoriseerd om ze in een grafiek te kunnen tonen (Figuur 43). 112 respondenten (34% van alle respondenten) gaven in totaal 77 verschillende voorbeelden van vooroordelen in lessen die ze kregen.

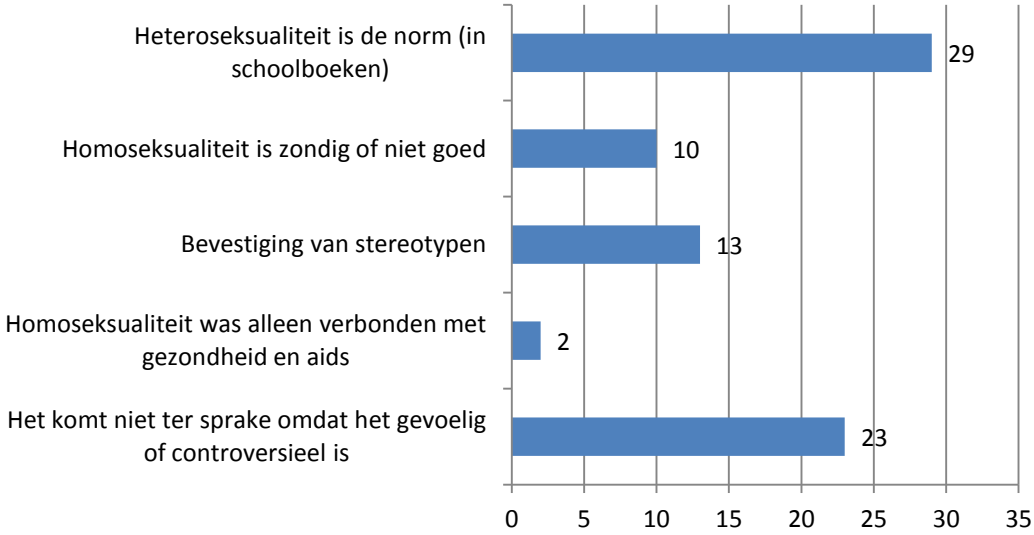

Figuur 43: Vooroordelen in het curriculum zoals ervaren door LHBT-respondenten (aantal opmerkingen)

De twee soorten voorbeelden die het vaakst genoemd werden, zijn heteronormatieve passages in schoolboeken en het gebrek aan discussie omdat de docent het onderwerp seksuele diversiteit te controversieel vond. Deze twee categorieën vormen samen 68% van de voorbeelden.

> Altijd heterohuwelijken dan wel relaties als voorbeelden; in literatuurlessen NOOIT een homoboek; stilzwijgen is OOK discriminatie. (vrouw, 64 jaar)

In andere reacties merken veel respondenten op dat er geen of amper verwijzingen naar homoseksualiteit in het curriculum zat.

> 1 regel in bioboek echt zo triest. (vrouw, 16 jaar)

Sommige respondenten hebben meegemaakt dat docenten behoorlijk discriminerende opmerkingen maakten. Veel van deze opmerkingen hebben betrekking op recente voorbeelden (want gemaakt door de jongere respondenten).

> Een Nederlands docent die een boek afraadde omdat er “van dat homo-gedoe” in zat. (vrouw, 16 jaar)

> Op mijn christelijke school werd overwogen of homo’s en lesbi’s een relatie met elkaar zouden mogen hebben. Dat dit überhaupt overwogen moet worden is voor mij discriminatie. (vrouw, 20 jaar)

> Mijn lerares Engels zei dat ze homoseksuele mensen wel respecteerde maar niet accepteerde. (vrouw, 24 jaar)

> Tijdens de les maatschappijleer kwam de vraag aan de orde of het mogelijk moest worden dat homo’s kinderen adopteren. Voordat de klas antwoord kon geven, zei de leraar al dat iedereen het er wel mee eens zou zijn dat hierop het antwoord “nee” is. Dit was rond 1985. (man, 44 jaar)

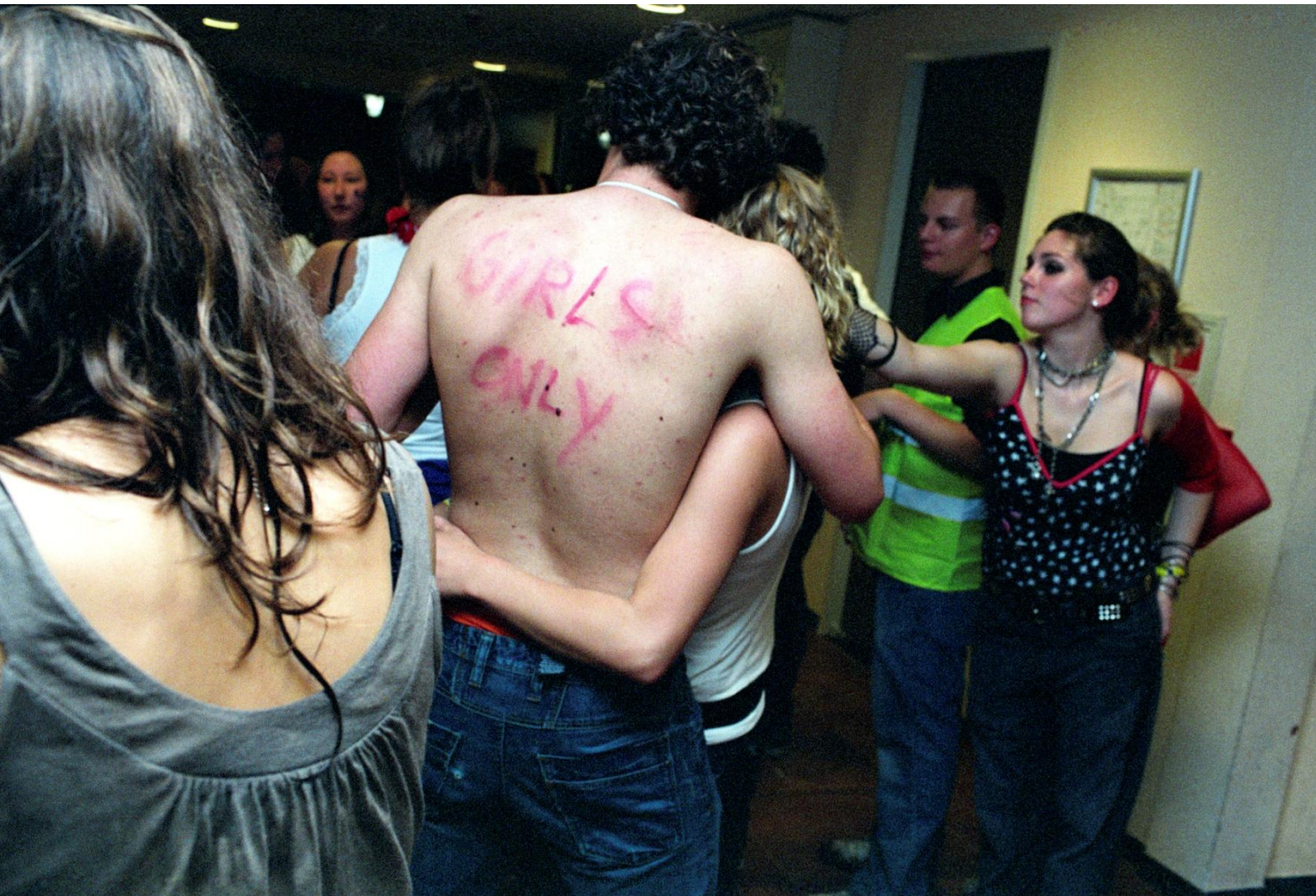
GIRLS
ONLY

6 Conclusie en bespreking

Samenvatting van de resultaten

Dit rapport is gebaseerd op metingen in twee niet-representatieve steekproeven van 325 LHBT's (14-66 jaar) en 339 leerlingen in het voortgezet onderwijs (11-19 jaar, meestal 13-15 jaar). De meeste LHBT-respondenten waren hoogopgeleid en 29% van hen was werkzaam in het onderwijs, dat daarmee de grootste beroepssector onder de respondenten was. 75% was niet-religieus. In de steekproef van leerlingen was 50% niet-religieus, 25% was islamitisch en 15% was christelijk.

De steekproeven

De werving van LHBT-respondenten werd gedaan via de reguliere kanalen van EduDivers, dat zich bezighoudt met seksuele diversiteit op scholen en de steekproef van leerlingen vond plaats op een beperkt aantal scholen. Dit betekent dat zich onder de LHBT-respondenten bovengemiddeld veel mensen bevinden die docent zijn of die op een bepaalde manier actief zijn in de LHBT-beweging. De steekproef van middelbare scholieren is gedaan op vier scholen in Amsterdam, Utrecht en Den Haag, die ook waren benaderd om (later) deel te nemen aan het Voice OUT schoolspel. Dit onderzoek vormde deels een voorbereiding op het Voice OUT-spel.

De VMBO-scholen in de steekproef hadden een hoog aantal islamitische leerlingen, wat niet representatief is voor Nederland. Het Gymnasium is een van de hoogst scorende VWO-scholen in Nederland en is daardoor niet representatief.

Hoewel de steekproeven in dit onderzoek een grote diversiteit vertonen, zijn ze onderzoekstechnisch niet representatief. Om na te gaan of onze cijfers een goed beeld geven van de situatie in Nederland, hebben we de antwoorden op enkele ijkvragen (de vragen over sociale afstand) vergeleken met ander, grootschalig en representatief onderzoek. Daaruit bleek dat de antwoorden op die vragen in dit onderzoek vrijwel gelijk zijn aan de percentages uit grootschalig onderzoek. We menen dat de antwoorden van de leerlingen daarom een passend beeld geven van de situatie in Nederland.

Ervaren stereotypen

De belangrijkste conclusie die we kunnen trekken op basis van de analyse van de stereotypen die LHBT's en leerlingen ervaren, is dat genderstereotypen de belangrijkste

en meest voorkomende stereotypen zijn, zowel onder jongeren als in de ervaring van volwassen LHBT's.

Een tweede algemene conclusie die we kunnen trekken op basis van de resultaten is dat LHBT's een breed scala aan stereotypen ervaren, maar dat dit beeld niet overeenkomt met het beeld dat jongeren hebben. Wanneer we de uitspraken vergelijken, blijkt dat veel van de stereotypen die de LHBT's noemen, niet uit zichzelf door de leerlingen genoemd worden. Dit geldt zeker niet voor stereotypen over het ontstaan van homoseksualiteit, over seksualiteit en over typische beroepen. Hiermee willen we de ervaringen van LHBT's niet ontkennen want veel LHBT-respondenten geven concrete voorbeelden van hoe zij beledigd of gediscrimineerd werden op grond van specifieke stereotypen. Het zou goed kunnen dat volwassen LHBT's in contact met andere volwassenen tegen deze stereotype beelden aanlopen, maar niet zozeer in contact met jongeren. Ook is het mogelijk dat de LHBT's het hebben over stereotypen die ze in de loop van hun leven hebben ervaren, terwijl middelbare scholieren per definitie minder jaren ervaring hebben en hun ervaringen grotendeels beperkt zijn tot de context van de school (andere leerlingen en sommige docenten).

De discussie over stereotypen is overigens gecompliceerd. Sommige LHBT's vertonen gedrag dat ingaat tegen de norm van heteroseksualiteit. Dat is dus geen vooroordeel maar werkelijkheid. Zulk gedrag wordt alleen gestereotypeerd als mensen het gaan generaliseren en gaan doen alsof dit gedrag typerend is voor alle leden van een groep. We moeten daarom voorzichtig zijn met simpele statistieken over stereotypen: antwoorden kunnen zowel een realiteit weerspiegelen als een ongefundeerde generalisering (een vooroordeel).

Een derde conclusie die we kunnen trekken is dat middelbare scholieren zich waarschijnlijk van een aantal vooroordelen nauwelijks bewust zijn. Onderzoek kan hen sturen in de richting van stereotype beelden door hen te laten kiezen uit een lijst van voorbeelden. In dit onderzoek hebben we leerlingen eerst gevraagd om zelf met voorbeelden van beelden te komen, en hebben daarna in de vragenlijst pas gevraagd naar 'standaard' (voor)oordelen over seksuele diversiteit en gender. In deze latere vraag over standaard vooroordelen, bijvoorbeeld over de "definitie" van homoseksualiteit, scoorden leerlingen deel nog de variatie aan traditionele stereotype beelden. Maar bij de eerdere vraag om zelf voorbeelden te noemen, wisten ze niet veel stereotypen te noemen, behalve gendergerelateerde stereotypen. Het zou kunnen dat onderzoekers en (in het verlengde daarvan) docenten of voorlichters die stereotypen noemen in resp.

enquêtes en lessen, feitelijk stereotypen voeden in plaats van bestaande stereotypen bestrijden. Dit mogelijke effect moet nader onderzocht worden.

Houding en gedrag van middelbare scholieren

Als we kijken naar de houding van leerlingen en hun beeld van de sociale normen op school, dan krijgen we geen eenduidig beeld. Een derde tot de helft van de leerlingen heeft een negatieve houding richting homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders. Zoals ook blijkt uit ander onderzoek voelen jongens zich ongemakkelijker dan meisjes. In tegenstelling tot wat uit ander onderzoek blijkt, lijkt in deze steekproef het schoolniveau geen verschil te maken wat betreft de houding van leerlingen. Wat wel een rol speelt is de religieuze achtergrond: islamitische leerlingen (in deze steekproef voornamelijk op VMBO-scholen) zijn aanzienlijk negatiever en onzekerder over homoseksualiteit en gelijke rechten voor homo's en lesbiennes.

We stelden vijf vragen over de sociale afstand die leerlingen aannemen ten opzichte van homoseksuele en lesbische medeleerlingen. De antwoorden laten een algemene trend van buitensluiting van homoseksuele en lesbische leerlingen zien. Gemiddeld 67% van de leerlingen geeft aan dat ze afstand houden van homoseksuele en lesbische medeleerlingen of dat ze zich op z'n minst onzeker voelen over het contact.

Nadere analyse laat zien dat jongens en islamitische jongeren het sterkst afstand houden van homoseksuele en lesbische klasgenoten. Tegelijkertijd laat nadere analyse ook zien dat de verschillen tussen jongens en meisjes en tussen islamitische en niet-islamitische leerlingen minder groot zijn wanneer we alle leerlingen samennemen die *misschien* homoseksuele en lesbische leerlingen buiten zouden sluiten en die *zeker weten* dat ze dat zullen doen. Deze onzekerheid over hoe je te gedragen speelt een belangrijke rol onder leerlingen. In sommige subgroepen, zoals islamitische jongeren, kan dit aantal afhankelijk van de vraag oplopen tot 46%. Het is aannemelijk dat de onzekere leerlingen geneigd zijn om mee te gaan met de leerlingen die heel duidelijk homo's en lesbiennes buitensluiten.

Dat leerlingen op allerlei manieren een sociale afstand houden ten opzichte van hun homoseksuele en lesbische medeleerlingen heeft onvermijdelijk een negatieve impact op LHBT-leerlingen. Sociale vaardigheden ontwikkelen, van elkaar leren en je veilig voelen op school zal in zo'n omgeving moeilijk worden. Wat dat betreft is het een effectieve oplossing voor LHBT-leerlingen om in de kast te blijven en zo uitsluiting te voorkomen. Dit heeft echter ook andere gevolgen. Het voortdurend verbergen van de eigen gevoelens

kan het risico op minderheidsstress vergroten. De onzichtbaarheid van LHBT-leerlingen op school kan ertoe leiden dat alleen de duidelijke (want van de norm afwijkende) voorbeelden van LHBT-leerlingen opgemerkt worden. Deze “duidelijke” voorbeelden kunnen gemakkelijk gegeneraliseerd worden tot een beeld van hoe alle LHBT’s zouden zijn, waardoor er dus stereotype beelden ontstaan. Die kunnen op hun beurt weer leiden tot sterkere gevoelens van onzekerheid en tot buitensluiting.

Ervaringen van LHBT’s

Bijna alle LHBT-respondenten (90%) hebben ervaring met discriminatie. De media en scholen scoren hoog als terreinen van discriminatie en stereotypering. Meestal neemt discriminatie de vorm aan van beledigingen, lompe grappen en bevooroordeelde reacties.
De school is de op een na onveiligste omgeving om je in te begeven: 56% van alle LHBT’s voelde zich hier gediscrimineerd. Vooral homoseksuele mannen voelen zich gediscrimineerd, maar ook een groot aantal biseksuelen en lesbiennes.
Van de LHBT-respondenten kwam 61% op school niet uit de kast. Dit percentage komt overeen met gegevens uit ander onderzoek over uit de kast komen op school in Nederland. We hebben echter opgemerkt dat de 30% die zegt op school wel uit de kast te zijn gekomen, dit waarschijnlijk niet heel zichtbaar heeft gedaan als we hun bewering relateren aan de indruk van heteroseksuele middelbare scholieren.
Redenen om niet uit de kast te komen waren voornamelijk angst voor pesterijen, er niet klaar voor zijn of onzekerheid over de eigen seksuele of genderidentiteit. De meeste LHBT’s (91%) hebben niets gehad aan het schoolcurriculum voor hun seksuele identiteit. Ze zeggen dat het onderwerp niet genoemd werd of slechts in een enkel zinnetje. Ook spreken ze over heteronormativiteit in de lesstof en over docenten die beledigende en marginaliserende opmerkingen maakten of het onderwerp negeerden. Volgens de LHBT-respondenten zijn gebrek aan kennis en heteronormativiteit de belangrijkste oorzaken van homofobie.

Verder blijkt uit de antwoorden van de LHBT-respondenten dat “het tegendeel van stereotypen laten zien”, minder zelfacceptatie en je homoseksualiteit verbergen het meest genoemd werden als gevolg van ervaren stereotyperingen. De vrees voor stereotypering lijkt dus ertoe te leiden dat LHBT’s zich onzichtbaar proberen te maken, door ontkenning of door aanpassing aan heteronormatief gedrag (“normaal” doen).

Bespreking

Voor zover ons bekend is dit onderzoek de eerste poging in Nederland om in kaart te brengen welke stereotypen over LHBT's ervaren worden door zowel LHBT's als heteroseksuele jongeren en hoe zij die ervaren. De uitkomsten leveren een aantal nogal verassende conclusies op. Wij hebben onszelf een aantal vragen gesteld over welke consequenties de resultaten zouden moeten hebben voor schoolbeleid en de inhoud van voorlichting. In deze paragraaf willen we enkele stellingen poneren op basis van onze reflectie op de resultaten en hopen dat die stellingen bijdragen aan een discussie over verbetering van beleid en voorlichting.

Er is niets mis mee om een mietje of een pot te zijn

Uit de analyse van de opmerkingen van de middelbare scholieren blijkt glashelder dat zij gendernonconformisme ("je niet als een echte jongen / echt meisje gedragen") het belangrijkste stereotype is dat zij van homo's en lesbiennes hebben, en dat gendernonconformisme hen het meest irriteert en onzeker maakt. Tegelijkertijd zien we dat LHBT's zelf een veel breder scala aan stereotypen noemen.

Verder hebben we opgemerkt dat LHBT's vaak het tegendeel van de stereotypen willen bewijzen in hoe zij zichzelf gedragen. Dit is niet alleen een persoonlijke strategie van individuele LHBT's. Sommige voorlichtingsgroepen over homoseksualiteit gebruiken bijvoorbeeld het spel "Wie van de drie is homo?", een variatie op een bekend tv-programma. Leerlingen moeten raden wie van de drie "normaal" eruitziende mannen en vrouwen echt homo of lesbisch zijn. Het doel van dit spel lijkt te zijn om aan leerlingen duidelijk te maken dat homo's en lesbiennes "net zo normaal" zijn als hetero's, want als de homo's en lesbiennes in het spel duidelijk zichtbaar zouden zijn door gedrag dat teveel afwijkt van de heteronorm, zou het spel te makkelijk en niet leuk zijn. Sommige voorlichtingsgroepen geven zelfs expliciet aan dat ze geen "vrouwelijke" homo's of "mannelijke" lesbiennes als voorlichter accepteren om op die manier "stereotypering" te vermijden. Zulke groepen lijken zich niet te realiseren dat ze op deze manier een normaliserend verhaal vertellen over seksuele diversiteit en dat hun "homo's en lesbiennes zijn normaal"-strategie mogelijk de uitsluiting versterkt van LHBT's die zich niet strikt houden aan gendernormen. In extreme gevallen zou het kunnen voorkomen dat voorlichters "vrouwelijke" homo's, dansende homomannen op de Canal Parade, "mannelijke" lesbiennes, polygame biseksuelen en gendernonconformistische queers of transgenders beschuldigen van het bevorderen van stereotype beelden en daarmee "de

tolerantie bedreigen".

Men zou een onderscheid kunnen maken tussen voorlichting die zich richt op "normalisering" van de beelden over seksuele diversiteit en voorlichting die zich richt op "vergroting van de tolerantie ten opzichte van diversiteit". In een project waarin voorlichtingsgroepen werden ondersteund door COC Nederland en EduDivers, lieten sommige voorlichters weten deze twee benaderingen als gelijkwaardige werkwijzen te zien. Op basis van dit onderzoek zouden wij daarentegen willen stellen dat de "normaliserende" werkwijze, zeker waar het gaat om genderstereotypen, kan leiden tot grotere intolerantie en bevestiging van de rigide beelden die jongeren al hebben.

Op basis van deze observaties pleiten wij ervoor dat zowel Nederlandse professionals op het terrein van emancipatiebeleid en onderwijs als voorlichters hun beleid en aanpak opnieuw doordenken. Hoe kunnen we effectief beleid en een dito aanpak ontwikkelen waarin verdisconteerd wordt dat homofobie bestrijden betekent dat je heteronormativiteit ter discussie stelt? Hoe voorkomen we dat goedbedoelde voorlichting tegen homofobie en programma's tegen pesten in de praktijk LHBT's discrimineren die niet genderconform zijn?

Het antwoord op deze vragen mag op theoretisch niveau eenvoudig zijn, maar in de praktijk kan het gecompliceerd zijn. De sterke "normaliserende" tendens binnen de homobeweging (inclusief homoseksuele en lesbische voorlichters) en onder hetero's zou een belangrijk obstakel kunnen zijn om voorlichting tegen homofobie te verbreden naar voorlichting tegen heteronormativiteit. Zowel onder activisten als onder leerlingen zou de angst om "anders" of "niet normaal" te zijn een effectieve aanpak kunnen belemmeren. Om hiermee om te kunnen gaan adviseren wij dat voorlichters en docenten beter getraind en toegerust worden, zodat ze zich er meer van bewust zijn hoe gender en homofobie met elkaar samenhangen in de bredere context van heteronormativiteit. Daarnaast zouden ze moeten leren hoe ze om moeten gaan met de vaak felle opmerkingen van onzekere middelbare scholieren, die hun gender als onveranderlijk beschouwen en rigide genderconformisme als essentieel voor hun sociale en seksuele identiteit. Grof gezegd: er is niets mis mee om een mietje of een pot te zijn.

Weg met het stereotyperende verband tussen religie en homofobie

Het publieke debat over LHBT-emancipatie in het onderwijs in Nederland wordt in belangrijke mate gedomineerd door een sterke neiging om homodiscriminatie vooral toe te schrijven aan christenen en aan christelijke scholen. Zo concentreren de politieke

partijen en de media zich op de veronderstelde onveiligheid op christelijke scholen, en vragen zij zelden naar de situatie op openbare scholen. Uit het onderzoek naar homoseksualiteit en onderwijs van de afgelopen 30 jaar blijkt echter consequent dat de onveiligheid zich vooral voordoet in het VMBO en niet specifiek op christelijke scholen. Uit dit onderzoek blijkt dat christelijke leerlingen vaak twijfelen, terwijl onder de niet-gelovige leerlingen vaak wat minder twijfel is maar wel meer leerlingen die of voor of tegen zijn.

De afgelopen tien jaar is "de dreiging van de islam" aan de veronderstelde christelijke homofobie toegevoegd. Sommigen hebben zelfs beweerd dat "tolerantie" een centraal grondbeginsel van de Nederlandse identiteit is geworden en dat tolerantie naar homo's steeds meer gebruikt wordt als een lakmoesproef om immigranten buiten te sluiten. Dit effect komen we ook tegen in andere westerse landen en wordt ook wel "homonationalisme" genoemd. De meest radicale "homonationalisten" geloven niet in 'zachte' maatregelen zoals voorlichting, maar staat 'harde' maatregelen voor zoals verboden, straffen en het land uitzetten (van Moslims).

Op het eerste gezicht lijken de resultaten van dit onderzoek hierbij aan te sluiten, omdat door het hele rapport heen uit grondige analyse naar voren is gekomen dat islamitische leerlingen beduidend intoleranter zijn andere groepen. Daar willen we echter een paar nuancerende kanttekeningen bij plaatsen.

Als we goed naar de opvattingen van de leerlingen kijken, zien we een sterke mate van ambiguïteit. In het bijzonder onder de niet-gelovige leerlingen komen we soms zowel heel negatieve als heel positieve opvattingen tegen. Terwijl islamitische leerlingen in dit onderzoek over het algemeen sterk negatieve opvattingen blijken te hebben, vertonen ze ook een hoge mate van onzekerheid. Christelijke leerlingen bevinden zich meestal in het midden.

Beide effecten wijzen erop dat jongeren vaak behoorlijk onzeker zijn over hun identiteit en hun opvattingen. Bij de groep horen en zich houden aan de daarbinnen geldende normen en waarden om geaccepteerd te worden is een sterke behoefte van de meeste jongeren. Op deze leeftijd is zelfbeschikking extreem moeilijk.

Voor islamitische leerlingen, die vaak kinderen zijn van immigranten met een arme en conservatieve plattelandsachtergrond, maakt de culturele kloof tussen de thuiscultuur (die traditioneel, plattelands en islamitisch is) en de school- en straatcultuur (die de nadruk legt op daten en je sociale status onder je leeftijdsgenoten) het leven gecompliceerd. Ze moeten voortdurend kiezen tussen conflicterende behoeften en het is geen wonder dat dit hun toch al grote onzekerheid alleen nog maar versterkt. Deze onzekerheid blijkt uit het

hoge aantal “weet ik niet”-antwoorden, maar kan ook deels een reden zijn waarom islamitische (en andere leerlingen) intolerante antwoorden kiezen. Door ervoor te kiezen “abnormale” mensen af te wijzen, categoriseren ze zichzelf als “normaal”. In dit licht kan discriminatie onder jongeren deels gezien worden als een aanpassingsmechanisme om te overleven binnen een groep leeftijdsgenoten met duidelijke opvattingen.
Ons onderzoek bood ons niet de gelegenheid om dit effect grondig te onderzoeken. Het zou interessant zijn wanneer andere onderzoekers dit onderwerp verder zouden verkennen. Een beter inzicht in hoe onzekerheid onder jongeren werkt geeft ons weelicht meer manieren om scholen en jeugdcentra veiliger en ondersteunend te maken, rekening houdend met de biologische en ontwikkelingspsychologische beperkingen van adolescenten, die duidelijk ook een rol spelen.

Voice OUT

Wanneer dit rapport verschijnt, hebben de Voice OUT-pilots inmiddels plaatsgevonden op scholen, onder andere in twee klassen die voor bijna 100% uit islamitische leerlingen bestaan. Deze pilots laten zien hoe deze leerlingen leven in een thuissituatie waarin seksuele diversiteit nooit besproken wordt en hoe leerlingen (en eigenlijk ook de docenten) verbaasd zo niet geschokt zijn dat voorlichters het onderwerp van seksuele diversiteit en homofobie ter sprake brengen. In een klas met een meerderheid van islamitische jongens was aan het begin van het Voice Out-programma de algemene opinie onder de leerlingen dat iedereen respect verdient, maar dat homo’s en lesbiennes een uitzonderingen waren “omdat zij geen mensen zijn”. Na het programma ontwikkelden de leerlingen een kleine schoolcampagne met een korte video over dit onderwerp.

Figuur 44: Screenshot van het begin van de videocampagne in een grotendeels islamitische klas

De video begint met bovenstaand beeld. Na een paar seconden vervaagt het woord “JA” en blijft de stelling dat homo’s geen mensen zijn. De leerlingen spelen daarna een razzia op homo's op school en een bevrijding met gejuich. Het laatste beeld toont het beeld waarmee de video begon, maar nu vervaagt het woord “NEE”. Hoewel er in de video geen argumenten worden gegeven voor waarom homoseksualiteit geaccepteerd zou moeten worden, vonden de islamitische leerlingen dit de beste manier om aan hun schoolgenoten duidelijk te maken dat je niet moet discrimineren. Van de twee video’s die op deze VMBO-school gemaakt zijn, won deze video de schoolverkiezing voor de beste minicampagne. De ouders van de leerlingen die in deze video speelden gaven echter geen toestemming om de video buiten de school te vertonen. Dit laat zien hoe zelfs een succesvolle vorm van lesgeven haar beperkingen heeft. Desondanks laat dit voorbeeld ook zien het simpelweg veroordelen van de negatieve opmerkingen van islamitische leerlingen – hoe hard die ook kunnen zijn – waarschijnlijk niet zal bijdragen aan de tolerantie van deze groep jongeren. Er zijn mogelijkheden, maar die moeten worden afgestemd op hun startkennis en -niveau en op de schoolsituatie. Daarnaast moeten we ons bewust blijven van de beperkte invloed die de school kan uitoefenen op wat leerlingen thuis en op straat meemaken.